

”Efterlevande – skyddad eller skyddslös”

En studie av efterlevandeskyddet i dag

ANNIKA CREUTZER
PÅ UPPDRAG AV ÄNKE- OCH PUPILLKASSAN
STOCKHOLM APRIL 2015

ALLMÄNNA ÄNKE- OCH
PUPILLKASSAN I SVERIGE

Innehåll

Förord	sid 3
Inledning	sid 4
1. Familjer i dag	sid 4
1.1 Barnfamiljer	sid 4
1.2 Pensionärspär	sid 5
1.3 Skilsmässor	sid 6
1.4 Dödsfall	sid 7
1.5 Kunskap om arv	sid 9
2. Inkomster i dag	sid 10
2.1 Barnfamiljer	sid 10
2.2 Pensionärer	sid 11
3. Ekonomisk ersättning i dag	sid 14
3.1 Efterlevandeskydd i det allmänna systemet	sid 14
3.2 Allmänt efterlevandeskydd på arbetsmarknaden	sid 18
3.3 Tjänstegruppliv	sid 20
3.4 Efterlevandeskydd kopplat till intjänad tjänstepension	sid 22
3.5 Privat pensionssparande	sid 27
3.6 Försäkringar utan koppling till pension	sid 28
4. Efterlevandeskydd i dag	sid 30
4.1 Hur fungerar efterlevandeskyddet i praktiken?	sid 30
4.2 Kunskapen om efterlevandeskydd	sid 31
5. Exempel – detta kan hända (så illa kan det gå)	sid 32
6. Rapportens slutsatser	sid 34
Ordlista	sid 35
Bilaga, tabeller	sid 41

Förord

Varför gör vi det här?

Änke- och Pupillkassan är förmodligen världens äldsta verksamma livförsäkringsbolag. Den första försäkringen tecknades för mer än 275 år sedan. Dessutom är vi det minsta och troligen minst kända bolaget. Vi tycker att vi är bäst på det vi gör och vi ska fortsätta med att vara ett livförsäkringsbolag och inget annat. Det är vad våra försäkringstagare vill, och de bestämmer vad vi ska göra.

För att kunna vara ett litet, nischat livförsäkringsbolag behöver vi vara experter inom vårt område – dödsfallsförsäkringar. För att vara riktigt bra på något, behöver man undersöka och ta reda på hur saker och ting egentligen förhåller sig. Vi konstaterar att änkepensionen togs bort 1990 och funderar på hur det har gått. Är omställningspensionen lika bra som den gamla änkepensionen? Är behoven annorlunda nu än då? Hur tänker kollektivavtalsparterna när det gäller efterlevandeskydd? Hur ser familjekonstellationerna ut? Hur länge bor barn hemma och när börjar de försörja sig själva? Med allt större bolån är många allt mer sårbara. Är det skydd de eventuellt väljer alltid det bästa?

Dessa och många fler frågor ville vi ha svar på. Vi kontaktade därför Annika Creutzer, en ekonomijournalist som talar och skriver så att man förstår. Vi bad henne utreda allt som handlar om ekonomiskt skydd i samband med dödsfall.

Tanken är att rapporten ska leda till diskussion om hur den ekonomiska situationen faktiskt ser ut för efterlevande när en förälder, make eller sambo dör och vad man kan göra för att skapa ett drägligt liv, trots att en kär familjemedlem har rykts bort.

Lena Schelin

VD Änke- och Pupillkassan

Inledning

För 25 år sedan, 1990, reducerades den lagstadgade änkepensionen och efterlevandeskyddet blev till en starkt tidsbegränsad omställningspension. Under senare år har i flera kollektivavtalade tjänstepensioner den livsvariga familjepensionen minskats eller tagits bort. I stället har det tillkommit frivilliga återbetalningsskydd och basbeloppsrelaterade familjeskydd. Grupp-försäkringar och privata försäkringar finns fortfarande kvar men kräver att det tas ett aktivt beslut.

Många har med andra ord ett skydd om en närstående dör, men långt ifrån alla.

I denna rapport har vi försökt svara på ett antal frågor utifrån befintlig statistik, öppna källor och kända undersökningar. Vi hoppas att vi har behandlat alla dessa uppgifter på ett så korrekt sätt som möjligt och vill samtidigt tacka alla som bidragit med uppgifter.

Vi börjar med hur familjer ser ut i dag och hur deras ekonomier ser ut i dag. Därefter följer en kartläggning av de skydd som finns idag, samt reflektioner under arbetets gång. Kartläggningen, tillsammans med några exempel på olika situationer, utmynnar i ett antal slutsatser.

1. Familjer i dag

Det är en tragedi när någon i familjen dör.

Det är ovanligt att föräldrar till minderåriga barn dör, men det händer. Att den ena i ett äldre par dör är naturligt, men det kan ändå vara något som man inte är beredd på och har planerat för.

Efterlevandeskydd är ett ekonomiskt skydd vid dödsfall. Det kan inte skydda mot sorg och saknad men det kan förhindra ekonomiska bekymmer och oro mitt i en sorgeprocess.

I denna rapport fokuserar vi på två familjetyper som, vid ett dödsfall, är mer utsatta än andra. Den ena är barnfamiljen och den andra är pensionärsparet. Det finns givetvis andra familjer som också drabbas hårt vid ett dödsfall och som på olika sätt behöver skydda sig. Men som typfamiljer är dessa två grupper att betrakta som mer utsatta.

1.1 BARNFAMILJER

Tre av fyra barn bor med båda sina biologiska föräldrar. Det är i stort sett samma förhållanden nu som för tio år sedan. Detsamma gäller antal barn som lever med en ensamstående förälder, vilket är ungefär 20 procent.

Ser vi vidare i SCB:s statistik för barn 0 – 17 år och jämför åren 2003 och 2013, kan vi konstatera att det finns ungefär två miljoner barn i denna ålder. Siffrorna är i stort sett desamma för de båda åren.

Den stora skillnaden mellan 2003 och 2013 är att andelen barn med förälder eller föräldrar med utländsk bakgrund har ökat. Tidigare var det drygt 14 procent, 2013 har andelen ökat till drygt 20 procent.

Frågan är om kunskapen om försäkringsskydd är lika spridd bland föräldrar med utländsk bakgrund som bland föräldrar med svensk bakgrund. Det kan också vara så att kunskapen om behovet av att skydda sig och sin familj, kan vara större bland föräldrar som av olika anledningar valt att lämna sitt ursprungsland och börja om i Sverige. Här finns behov av mer forskning.

Vad vi vet är att människor med utländsk bakgrund som grupp har en sämre förankring på den svenska arbetsmarknaden. Därmed har de ett sämre skydd via avtal på arbetsmarknaden.

1.2 PENSIONÄRSPAR

I dag finns det närmare två miljoner människor som räknas som pensionärer. Var femte svensk är över 65 år.

Civilstånd									
65 +									
	Ogifta		Gifta		Skilda		Änkor	Änklingar	Totalt
	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	
65–69	31145	45288	175950	188664	66595	54368	30755	10591	603356
70–74	16614	23574	123591	143219	47974	38621	41771	13466	448830
75–79	10094	12379	78155	97416	30284	22918	55399	15659	322304
80–84	7278	7783	44278	63295	19690	12153	69707	18504	242688
85–89	5143	4282	18356	32518	10730	5161	68255	17569	162014
90–94	2832	1436	3942	9705	4327	1494	41073	10447	75256
95–99	764	222	296	936	837	175	10285	2365	15880
100+	112	18	19	43	99	12	1350	226	1879
Totalt	73982	94982	444587	535796	180536	134902	318595	88827	1 872207

Källa: SCB 2013

Bland 65–69-åringar är övervägande delen gifta, det gäller både män och kvinnor. Men redan i den här åldern är det tre gånger så vanligt att vara änka som att vara änkling. Att vara skild är dock dubbelt så vanligt som att vara änka. De skilda männen är fem gånger fler än änklingarna. Det är drygt 600 000 personer i detta intervall.

I nästa intervall, 70–74 år, har änkorna ökat med ungefär 11 000 och antalet änklingar med knappt 3 000. Fortfarande är gruppen gifta allra störst. Gruppen ogifta har halverats. Antalet i intervallet har sjunkit till knappt 450 000.

I intervallet 75–79 år har antalet änkor ökat med ungefär 14 000, änklingarna med drygt 2 000. 17 procent av kvinnorna är skilda och 15 procent av männen. Antalet personer i intervallet har sjunkit till drygt 320 000 personer.

Bland 80–84-åringarna är det allra vanligast att vara änka bland kvinnorna. Varannan kvinna är änka. Bland män är det bara knappt en av fem. Men sex av tio män är gifta. Bara tre av tio kvinnor.

I åldern 85–89 år är skillnaderna ännu tydligare. Ungefär sju av tio kvinnor är änkor men bara tre av tio män. Totalt finns ungefär 160 000 personer i denna grupp, drygt 100 000 av dem är kvinnor.

I de sista intervallerna dominerar änkorna stort. 85 procent av kvinnorna är änkor. Bland män är motsvarande siffra 65 procent. En av fyra män är fortfarande gift men bara två procent av kvinnorna.

Mönstret är tydligt. Det allra vanligaste är att kvinnan förr eller senare blir änka.

1.3 SKILSMÄSSOR

Skilsmässor i barnfamiljer

Varje år gifter sig ungefär 45 000–50 000 par och varje år slutar 20 000–25 000 äktenskap i skilsmässa. Siffrorna har legat konstanta sedan 70-talet (utom då förändringar i lagstiftning gett tillfällig påverkan).

Äktenskapets längd varierar kraftigt. Ett hundratal äktenskap upplöses redan under första året. Ett äktenskap som slutar med skilsmässa varar i genomsnitt 11 år. Medelåldern för kvinnor som skiljer sig är 42 år och för män 45 år. Det innebär att det, vid en typisk skilsmässa, med stor sannolikhet finns minderåriga barn.

Ett äktenskap som slutar med att ena partnern dör, som har en medellängd på drygt 47 år.

Andelen barn i separationer ökade fram till slutet av 1990-talet. Därefter började andelen minska stadigt fram till 2006, då föräldrar till strax under 40 000 barn, eller 2,8 procent av barnen, separerade. Sedan dess har siffrorna hållit sig kring denna nivå eller strax under.

Antal barn som föds i familjer där det finns halvsyskon har under de senaste 10–15 åren legat konstant kring 18 000–19 000 barn per år. Samtidigt har fler barn fötts med enbart helsyskon. I början av 2000-talet hade cirka 20 procent av alla barn halvsyskon, 2011 hade denna siffra minskat till 15 procent.

Enligt SCB:s analytiker finns två förklaringar, vi bildar familj allt senare och ”hinner” därmed inte få barn i flera förhållanden och vi har en allt högre utbildningsnivå i Sverige. Föräldrar med högre utbildning har lägre risk för separation och skaffar i mindre utsträckning barn med flera partner.

Barn med skilda föräldrar har i allmänhet ett sämre efterlevandeskydd än barn med föräldrar som lever tillsammans. Partner har i flera fall företräde före barn (se avsnitt 3).

Barnets ålder har betydelse för ersättningen i olika efterlevandeskydd. En vanlig gräns är 18 år med möjlighet till förlängning till 20 års ålder om det bedrivs studier. Men många bor hemma längre än så. En orsak är en allt senare etablering på arbetsmarknaden.

Sverige har dock en internationellt sett låg ålder för utflyttning, i snitt 21,6 år för män och 20,7 år för kvinnor (SCB 2011). Detta är framför allt en kulturell fråga. I framför allt Sydeuropa är det, främst bland män, okej att bo hemma även som självförsörjande i vuxen ålder. Sverige har en tradition av att en självförsörjande ung vuxen också vill ha en egen bostad.

Etableringsåldern för unga har stigit kraftigt. Måttet anger när 75 procent av en årskull är sysselsatt med arbete (inte bara enstaka timmar) och används av SCB. Kring 1990 var etableringsåldern 21 år. I dag är den ungefär 28 år.

Frågan är om unga kan anses försörja sig själva och klara sig utan ekonomiskt skydd vid 18–20 års ålder. Hög arbetslöshet bland unga kan också innebära att "flyttahemifrånåldern" i Sverige höjs.

Skilsmässor bland äldre

Skilsmässor blir allt vanligare bland pensionärer. Vi är ofta pensionärer i 25–30 år och det kan hända mycket med relationen under den tiden. Sedan år 2000 har antalet skilsmässor bland kvinnor över 60 år fördubblats. Även om det är bara ungefär 1 400 skilsmässor per år så är trenden klar. De flesta skilsmässor sker bland yngre pensionärer men det finns även de som är över 85 år som skiljer sig. Där kan det i några fall även vara av ekonomiska skäl, till exempel är en del kommuners sjukhemstaxor satta så att det kan löna sig att inte längre vara gift.

Bland nyblivna pensionärer är det dubbelt så vanligt att vara skild som att vara änka. Drygt två av tio i åldern 65–69 år är skilda. Ungefär en av tio är änka eller ogift.

Pensioner vid skilsmässa

Vid en skilsmässa görs en bodelning av parets gemensamma tillgångar, giftorättsgodset.

Det här är vad som gäller för olika pensioner om de ingår eller inte i giftorättsgodset:

Allmän pension	inkomstpension	ingår ej
	premiepension	ingår ej
	överförd premiepension	ingår ej
Tjänstepension	kollektivavtalad	ingår ej
	Individuell	ingår ej
Privat pensionsförsäkring		ingår, undantag finns
Kapitalförsäkring		ingår

I bland annat tjänstepensioner, privata pensionsförsäkringar och kapitalförsäkringar kan det ingå ett efterlevandeskydd för en partner (maka/make/registrerad partner/ibland sambo). Detta försvinner vid en skilsmässa i och med att den försäkrade och förmånstagaren inte längre är partners. Undantaget är om förmånstagaren är inskriven med namn i kapitalförsäkringen.

Frågan är hur medvetna människor i allmänhet är när det gäller bodelning och pensioner. I och med att pensionskapitalet i allmän pension och tjänstepension ägs individuellt och inte delas, minskar den ekonomiska tryggheten för den part som har mindre kapital i dessa pensioner.

Skilsmässa, framför allt i hög ålder i ett traditionellt, genomsnittligt par, kan innebära att efterlevandeskyddet i exempelvis tjänstepensionen, som hon kunde räkna med att kunna få om hon blev änka, försvinner.

1.4 DÖDSFALL

Det finns statistik hos SCB över hur många som blev änkor eller änklingar (inklusive registrerade partner). **Men statistiken säger inget om sambopar.** Den säger inte heller något om hur många minderåriga barn som förlorat förälder eller föräldrar.

Antal nyblivna änkor/änklingar 2013

Ålder	Änkor	Änklingar
-19 år	1	0
20-24 år	7	1
25-29 år	35	11
30-34 år	54	21
35-39 år	93	44
40-44 år	169	78
45-49 år	289	129
50-54 år	411	192
55-59 år	781	306
60-64 år	1 382	551
65-69 år	2 389	1 096
70-74 år	3 026	1 195
75-79 år	3 523	1 441
80-84 år	3 732	1 814
85+	3 437	2 555
Totalt:	19 329	9 434

Källa: SCB 2013

I samtliga åldersintervall är kvinnorna fler än männen. Det är alltså statistiskt sett betydligt vanligare att en kvinna blir änka än att en man blir änkling. Men tanke på den genomsnittliga inkomsten hos män och kvinnor så innebär det att det vanligaste är att den med högre inkomst dör och den med lägre inkomst blir ensam. Det är en stor brist att det inte finns motsvarande statistik för sambo.

Barnfamiljer

Det är inte ovanligt att föräldrar till minderåriga barn dör, men både sjukdom och olycka kan inträffa. Vid långvarig sjukdom kan det finnas tid att förbereda sig så gott det går, men plötslig sjukdom eller till exempel en dödsolycka i trafiken är något ingen är beredd på. Även om det skulle finnas tid för förberedelse, kan sjukdomen i sig hindra möjligheten till att exempelvis ta en försäkring med kapital till efterlevande. Dessutom kanske det inte finns ork och kraft att ägna sig åt ekonomiska frågor. I många fall kan det också kännas oetiskt och fel att ta upp frågan när någon kämpar för sitt liv.

Det finns ingen tillgänglig statistik över hur många av alla som dör som har minderåriga barn. Men ett sätt att få en uppfattning är att se hur många barn som får allmän barnpension (se avsnitt 3).

Pensionärer

Det vanligaste för en kvinna är att i slutet av livet leva som änka.

Genomsnittsåldern för den som blir änka är knappt 75 år och den som blir änkling knappt 77 år. Under 2012 fanns det sammanlagt drygt 360 000 änkor och drygt 100 000 änklingar.

En intressant iakttagelse, som SCB gjort, är att i det fall mannen blev änkling så fanns en högre risk att han dog nära makans bortgång än i det fall att hon blev änka. Av alla som dog 2012 var 39 procent änkor eller änklingar. Knappt 16 procent av änklingarna avled inom loppet av två år, medan motsvarande siffra för kvinnor var endast 6 procent.

Medianåldern när kvinnor avlider är 85,8 år och för män 80,7 år (SCB 2012). Det innebär att kvinnor vanligen lever drygt fem år längre än män. En vanlig åldersskillnad mellan makar är två-tre år. Det innebär att kvinnan kan antas leva som änka i genomsnitt sju-åtta år. Det motsvarar ungefär en tredjedel av livet som pensionär.

1.5 KUNSKAP OM ARV

Våra kunskaper om arvsordning och behovet av testamente är i allmänhet mycket låg. Det visar inte minst mängden av frågor till olika frågespalter. Bland annat gäller det särkullbarns rätt och missuppfattningen att sambo ärver varandra. Det finns ingen statistik över hur många sambopar som har skrivit testamente. Men troligen är det långt färre än de som borde ha ett testamente.

Det finns en bild av att testamenten är komplicerade och bara något som människor med stora tillgångar behöver. Det finns också en osäkerhet kring vart man vänder sig och vad det kan kosta. Frågan är hur testamenten kan göras till en självklarhet för alla människor som befinner sig i en situation där det vore bra med ett testamente.

Även kunskapen om efterarv är mycket bristfällig. Ett exempel på hur efterarv kan påverka är där en kvinna har gift sig med en änkling. Han har inga barn. Han ärvde sin första hustru, men när båda är döda ska hennes arvingar ärva hennes del av kvarlåtenskapen. Ofta lever hustru nummer två i tron att hon ärver allt från sin barnlöse make. Men för att detta ska ske krävs att det finns ett testamente som säger så.

Kunskapen om särkullbarns rättigheter kan också vara mycket bristfällig. Det är bara gemensamma barn till gifta par som får vänta på sitt arv tills båda föräldrarna är döda. Barn som bara är barn till den avlidne har rätt att få ut sitt arv direkt. En del väljer att begränsa särkullbarnens arv genom att i testamente bara ge dem rätt till laglott, vilket är halva arvsloten.

Ibland kan goda relationer göra att särkullbarn väljer att vänta med sitt arv tills även styvmor eller styvfar är död. Men det är en frivillig handling och absolut inte något som kan krävas av ett särkullbarn.

Det allra vanligaste är att särkullbarn ska de ha ut hela sitt arv direkt när arvet skiftas.

Är paret sambo har barnen, eller andra arvingar, till den avlidne rätt att få ut allt som tillhör den avlidne. Har till exempel ett sambopar flyttat ihop i en bostad, som den avlidne ägde sedan tidigare, kan det innebära att sambon som blir kvar förlorar sin bostad, oavsett vem som betalat för lån och underhåll under åren. För att inte hamna i den situationen krävs en aktiv handling, ett testamente som gör att sambon ärver.

Det finns ett stort intresse för arvsfrågor men det finns också en stor kunskapsbrist. Utan att veta hur arv fördelas finns risk för att människor inte har ett tillräckligt ekonomiskt skydd vid dödsfall. Det kan i sin tur både leda till ekonomiska och relationsmässiga problem. Därför behövs mer folkbildning kring arvsfrågor.

2. Inkomster i dag

2.1 BARNFAMILJER

I dag finns ungefär 400 000 familjer med barn under 13 år. I fyra familjer av fem tjänar en förälder över 20 procent mer än den andra föräldern. I dessa familjer är det i 87 procent av fallen mannen som tjänar mer än kvinnan (AMF Rapport Privat Pensionssparande 2010).

Vi kan alltså utgå från att det vanligaste i familjer med två föräldrar är att pappan tjänar minst 20 procent mer än mamman. Pappan står alltså för ett större bidrag till den gemensamma ekonomin än mamman.

Det finns ingen regelbunden statistik över mammors och pappors löner. Men ser vi till lönestatistik för hela arbetsmarknaden ser vi att det finns löneskillnader.

2013 års löner i kronor inom olika sektorer.

	Kvinnor	Män	Kvinnors lön i % av mäns	Standardvägd andel i % *)
Samtliga sektorer	28 400	32 900	86,8	94,2
Privat sektor	29 000	33 000	87,9	93,0
Arbetare	23 900	26 400	90,5	95,7
Tjänstemän	32 300	40 100	80,6	91,4
Offentlig sektor	27 800	32 100	86,6	97,0
Kommuner	26 100	27 700	94,2	99,4
Landsting	30 700	40 300	76,2	95,6
Staten	31 900	4 800	91,8	94,8
*) d v s könsbunden löneskillnad				

Källa: Medlingsinstitutet

Lönerna varierar stort inom olika sektorer. Vi kan konstaterat att män som är privattjänstemän eller anställda i landsting har betydligt högre snittlöner. Kvinnor dominerar i kommunal sektor. Där är också löneskillnaden mellan könen den lägsta.

Kvinnors löner ligger i genomsnitt ungefär 10–20 procent lägre än mäns. Tar vi hänsyn till olika utbildning, yrkesval och ålder blir kvinnors löner 3–9 procent lägre. Det brukar räknas som den könsbundna löneskillnaden.

*Den allmänna löneskillnaden mellan män och kvinnor är inte lika stor som i AMF:s rapport. Det betyder att kvinnor som **inte** är mammor i barnfamiljer, sannolikt tjänar mer. Frågan är om lönestatistiken riskerar att ge oss en bild av en mer jämställd ekonomi i en familj än vad den i praktiken är.*

Det är också viktigt att skilja på löner och inkomst. Kvinnor arbetar till exempel i betydligt högre utsträckning deltid, är mer föräldralediga och vabbar i högre utsträckning. Bara elva procent av män i åldern 25–49 år arbetar deltid. Motsvarande siffra för kvinnor i samma ålder är 30 procent (SCB/ AKU 2013). Det är dock en svagt fallande siffra, 1987 var det 45 procent av kvinnorna som arbetade deltid. Kvinnor tar ut ungefär tre av fyra dagar med föräldrapenning och två av tre vab-dagar.

Allt detta ger längre inkomst än den lön som står på pappret. Att inkomsten för kvinnor i praktiken är lägre märks också i de stora skillnaderna i pensioner, både nuvarande och förväntade, som inte kan förklaras med löneskillnader.

2.2 PENSIONÄRER

Ser vi till pensionärsparns ekonomi är inkomstmönstret detsamma. En genomsnittlig pensionerad man får ut ungefär 25 procent mer i allmän pension än en genomsnittlig kvinna.

Människor över 65 år får i snitt cirka en femtedel av den disponibla inkomsten från kapitalinkomster. Men skillnaderna i tillgångar är stora bland 65+. Här finns de största förmögenheterna men också många som inte har något eller bara har skulder.

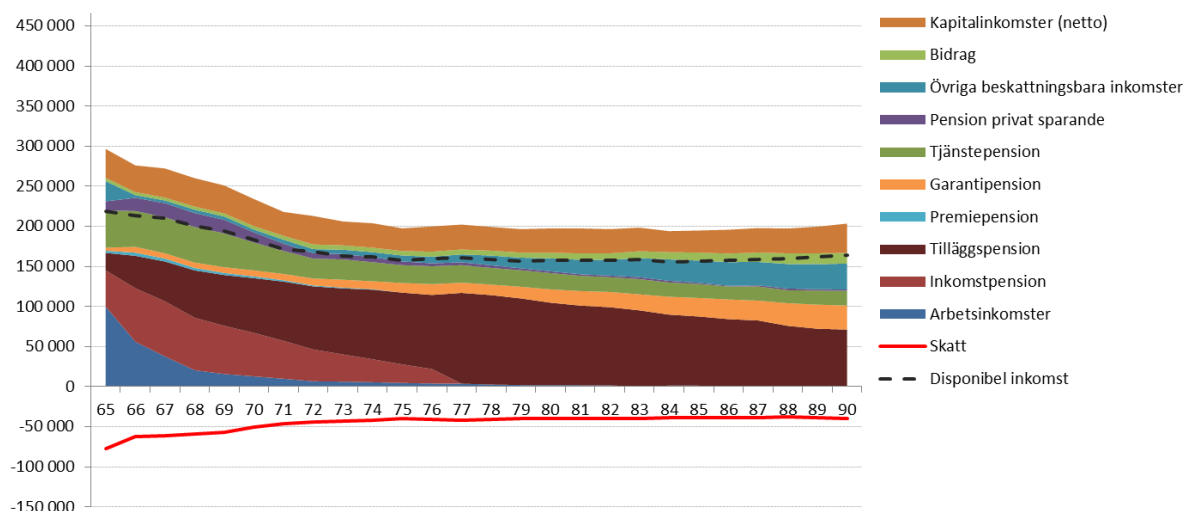
Nettoförmögenheten (tillgångar minus skulder) för människor över 65 år är 1,2 miljoner kronor. Mäns nettoförmögenhet är 0,5 miljoner större än kvinnors. Män som är äldre än 65 äger också dubbelt så många småhus som kvinnor i samma ålder. Däremot är det ungefär lika när det gäller bostadsrätter (Rapport till Finanspolitiska Rådet 2012/5, Lindquist Wadensjö, Stockholms Universitet.).

Att ha pengar på banken eller i aktier och att äga en eller flera fastigheter (utan stora lån) ger förstås en större trygghet och möjlighet till extra inkomster utöver pensionen. Det ger också större trygghet om en av makarna dör.

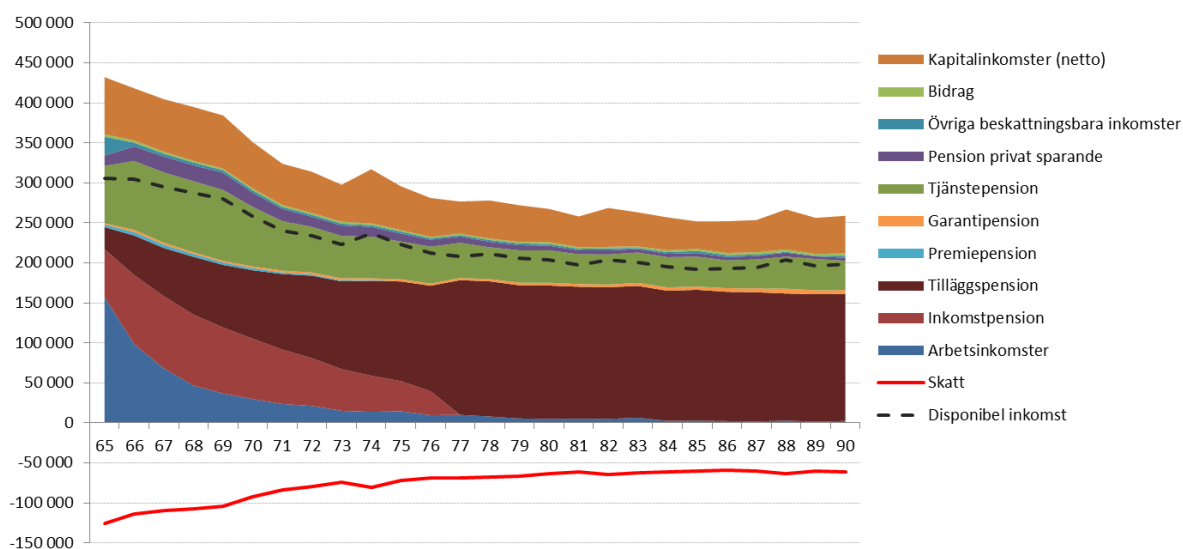
Männen har också större inkomster från kapital och arbete under livet som pensionär. De är i betydligt större utsträckning företagare som startar dessutom fler företag efter pensionering.

Inom det stora pensionärskollektivet finns de största förmögenheterna men också många med mycket låga pensioner. Det senare är framför allt äldre kvinnor som lever ensamma.

Individuell disponibel inkomst för äldre kvinnor 2014 per årskull fördelat på inkomstslag.

Individuell disponibel inkomst för äldre män 2014 per årskull fördelat på inkomstslag.

Källa: Pensionsmyndigheten, Grundskyddsrapporten 2014.

Om vi ser på de båda graferna är det tydligt att män som är över 65 år har högre disponibel inkomst än kvinnor i samma ålder. Det som sticker ut är att arbetsinkomsterna, kapitalinkomsterna och tjänstepensionerna är större.

Vid 65 års ålder har kvinnan en snittinkomst på cirka 220 000 kronor. Den faller och är vid 75 års ålder ungefär 160 000 kronor. Männerna har vid 65 år drygt 300 000 kronor. Sedan faller inkomsten och stabiliseras vid cirka 80 år vid ungefär 200 000 kronor. Även om kvinnor i högre grad får bidrag, har män alltså betydligt mer pengar att röra sig med, 20 400 kronor per månaden mot kvinnornas 14 700 kronor.

Notera det blå fältet, Övriga beskattningsbara inkomster. Det är i huvudsak änkepension/omställningspension. Fältet är betydligt större för kvinnor. Detta fält kommer att bli allt mindre framöver i takt med att allt färre kvinnor är berättigade till den livsvariga änkepensionen. Fältet för Bidrag är i huvudsak bostadstillägg, vilket är vanligast bland äldre kvinnor.

Kapitalinkomster, orange fält, är markant större för män. Dock är det få män som står för de riktigt stora inkomsterna. Ser vi till allas genomsnittliga kapitalinkomst är den 30 000 kronor per år, men ser vi till medianen, det mittersta värdet, är det 700 kronor.

Äldres ekonomi i förhållande till yngre hushåll är inte helt enkel att beskriva. Delar vi in befolkningen i tiondelar efter inkomst är äldre kraftigt underrepresenterade i den allra lägsta inkomstklassen. Förklaringen är att alla över 65 har ett grundskydd i form av garantipension och andra stöd. Äldre är också underrepresenterade bland den halva av befolkningen som tjänar mest. Denna jämförelse tar dock inte hänsyn till hur många som ska försörjas. Trots högre inkomster kan en barnfamilj ha en lägre ekonomisk standard än pensionärsparet med lägre inkomster.

2014 beräknades 12–13 procent av befolkningen leva i hushåll under gränsen för låg ekonomisk standard. Andelen personer 65 år och äldre med låg standard beräknas till cirka 12 procent. (Källa SCB, Pensionsmyndigheten.)

SLUTSATS

De flesta familjer har i dag en god ekonomi. Reallöneökningar under många år och fallande räntor har bidragit till att öka hushållens köpkraft. Det finns givetvis undantag och främst gäller det ensamstående kvinnor med två eller fler barn. Även äldre med hela eller stora delar av sin pension i form av garantipension tillhör dem som inte fått någon nämnvärd del av den allmänna välfärdsökningen.

När det kommer till efterlevandeskydd bland ensamstående, är det den ensamstående förälderns barn som är i behov av ekonomisk hjälp. Den ensamstående, äldre pensionären har däremot, generellt sett, inte behov av att skydda någon med efterlevandeskydd.

Ser vi till de större grupperna och deras ekonomier finns det framför allt en stor riskfaktor som ökat med åren. Det är hushållens skuldsättning. Hushållens skuldkvot är i dag 175 procent av disponibel inkomst. I mitten av 90-talet var den 90 procent, så den har i stort sett fördubblats på 20 år. Det är sant att nettoförmögenheten också ökat kraftigt under samma tid, men i och med att skulden till allra största delen är knuten till bostaden gör den höga skuldsättning hushållen mycket sårbara.

I den statliga utredningen om hushållens skulder, "Överskuldsättning i Sverige" SOU 2013:78, konstaterar utredare Anna Hedborg att "Det mest utmärkande när man tittar på lånemönster utifrån civilstånd är att gifta och sammanboende med barn är kraftigt överrepresenterade bland hushåll med medelstora och stora lån och även ensamstående med barn är något överrepresenterade i låntagargrupperna".

Anna Hedborgs kartläggning visar att gifta/sambo med barn motsvarar 28 procent av befolkningen över 18 år, och de har 56 procent av alla stora lån. Även bland dem som har medelstora lån är de överrepresenterade med 35 procent av låntagarna. (Se bilaga, tabell 1)

3. Ekonomisk ersättning i dag

ALLMÄNT

I dag har vi ett allmänt efterlevandestöd som betalas ut i form av omställningspension till män och kvinnor. För äldre kvinnor finns det under vissa villkor en änkepension. Barn kan få en allmän barnpension.

Alla som omfattas av kollektivavtal (eller hängavtal) har också en tjänstegrupplivförsäkring (TGL) som ger ett grundbelopp, barnbelopp och begravningshjälp.

Anställda inom stat, kommuner och landsting har en efterlevandepension som omfattar efterlevande vuxen och/eller barn.

Dessutom finns möjligheter att välja efterlevandeskydd i form av familjeskydd eller återbetalningsskydd i de kollektivavtalade tjänstepensionerna. I tjänstepensionerna för statligt anställda samt för kommun- och landstingsanställda är efterlevandeskyddet med i förvalsalternativet.

Det finns också möjligheter att privat välja ett efterlevandeskydd av olika slag i privata pensionsförsäkringar, grupplivförsäkringar eller privata livförsäkringar.

En del ersättningar är skattefria, andra inkomstbeskattas. Det är därför inte helt enkelt att räkna ut vad ett skydd i praktiken kan ge i disponibelt belopp. Ett exempel är den allmänna barnpensionen där en del är skattefria och belopp över denna gräns inkomstbeskattas.

3.1 EFTERLEVANDESKYDD I DET ALLMÄNNA PENSIONSSYSTEMET

Bakgrund

Till och med 1989 hade vi familjepensionering som var änkepension och barnpension. 1990 fick vi den könsneutrala omställningspensionen samt barnpensionen. År 2003 justerades reglerna för efterlevandepensionering.

Samtliga ersättningar är skattepliktiga utom viss del av barnpensionen. Omställningspension, änkepension och barnpension utbetalas per automatik, utan särskild ansökan.

Änkepension

Änkepensionen finns kvar under en lång övergångsperiod för dem som omfattas av den, och kommer att vara betydelsefull in på 2030-talet. För några enstaka personer kan änkepensionen komma att utbetalas in på 2060-talet.

Änkepensionen gäller bara gifta kvinnor. Det finns ingen övre åldersgräns.

För att kunna få den livsvariga änkepensionen krävs att paret var gift när lagen ändrades, alltså den 31 december 1989, och att de var det fram till dödsfallet. Dessutom måste paret antingen ha gift sig senast den dag maken fyllde 60 år och ha varit gift i minst fem år före lagändringen, eller ha barn tillsammans både den 31 december 1989 och vid dödsfallet.

Det är olika regler för hur änkepensionen beräknas beroende på om kvinnan är född före eller efter 1945.

Är kvinnan under 65 år när hon blir änka kan hon få ett tillägg. För att få tillägget måste hon, den 31 december 1989, antingen ha bott med barn som hon hade vårdnaden om eller ha fyllt 36 år och varit gift med sin make i minst fem år. Tillägget betalas ut fram till hon fyller 65 år. Kvinnor i åldern 60-64 år har också den i genomsnitt högsta änkepensionen, cirka 5 300 kronor i månaden.

Änkepensionen sänks med den egna tilläggspensionen eller inkomstpensionen, så den kvinna som har en hög egen pension kan förlora änkepensionen när hon går i pension. Tilläggspension är den pension hon har rätt att få ut enligt de gamla ATP-reglerna när hon är född under åren 1938 till och med 1953.

För en kvinna med låg lön eller pension kan änkepensionen vara ett mycket viktigt tillskott till ekonomin. Särskilt om maken hade en hög tilläggspension.

I dag har närmare 300 000 kvinnor änkepension (2002 var motsvarande siffra 384 000 kvinnor, vilket visar på en långsam utfasning av stödet). Varje månad betalas det ut ungefär 1 miljard i änkepension. Medelbeloppet är 3 512 kronor i månaden före skatt.

**Änkepension, kvinnor i olika åldrar samt medelbelopp i varje intervall.
Utbetalning december 2014.**

Ålder	Antal	Medelbelopp
40-44 år	8	1 257
45-49 år	315	1 988
50-54 år	1 696	3 206
55-59 år	5 161	4 369
60-64 år	11 426	5 324
65-69 år	6 005	2 746
70-74 år	34 712	2 429
75-79 år	47 275	2 750
80-84 år	63 334	3 476
85-89 år	65 319	4 105
90-94 år	40 403	3 951
95-99 år	10 336	3 587
100+	1 306	2 770

Källa: Pensionsmyndigheten 2014

Vi kan alltså se att änkepensionen omfattar en stor grupp kvinnor och ger ett betydande tillskott till ekonomin. Än så länge är det många som omfattas av reglerna för änkepension men gruppen minskar lite för varje år.

Omställningspension

Omställningspension är en ersättning till efterlevande man eller kvinna som betalas ut under ett år. För att få omställningspension måste personen vara under 65 år. Efter fyllda 65 finns inte längre något allmänt efterlevandeskydd.

Det är med andra ord stora skillnader mellan änkepension och omställningspension, både när i livet dessa efterlevandeskydd betalas ut och vilka som omfattas av skydden.

För att få omställningspensionen måste paret vara gift, registrerade parter eller sambo med gemensamma barn. Omställningspensionen beräknas utifrån den avlidnes intjänade allmänna pension och vad som kunde ha tjänats in fram till 65 års ålder. Det krävs ingen ansökan för att få omställningspension. Om omställningspensionen är lägre än 7 899 kronor per månad (2015) fylls den på med garantipension upp till detta belopp.

Men om den som avlidit inte bott i Sverige hela sitt liv kan denna garantipension bli lägre. *Efterlevande till flyktingar och vuxna invandrare kan alltså riskera att få en lägre ersättning. Detta kan vara värt att notera i det att vi ser att andelen barnfamiljer med invandrade föräldrar ökar.*

Beloppet den enskilde får i omställningspension är mer än dubbelt så stort som för änkepensionen, i snitt cirka 7 600 kronor i månaden mot änkepensionens snitt på ungefär 3 500 kronor.

Men totalt sett betalas det ut mindre belopp i omställningspension eftersom detta stöd vanligen bara gäller under ett år, om det inte finns minderåriga barn. Utbetalningarna 2014 var totalt cirka 600 miljoner kronor mot änkepensionens totalt cirka 12 miljarder.

Nu, 25 år efter att änkepensionen avskaffades, är alltså de totala utbetalningarna i änkepensionen 20 gånger större än utbetalningarna i omställningspension. Reformen innebär med andra ord en enorm sänkning av det totala, allmänna stödet till efterlevande.

Omställningspensionen betalas ut under ett år. I december 2014 hade 3 824 personer allmän omställningspension. Medelbeloppet var 7 652 kronor för kvinnor och 7 646 kronor för män. *Belopp fördelat på ålder och kön se bilaga, tabell 2.*

Den förlängda omställningspensionen får den som har barn under 18 år och bor med barnet eller barnen. Den förlängda omställningspensionen betalas ut under ett år utöver det första årets omställningspension. Finns det därefter barn som fortfarande är under tolv år så förlängs pensionen till den månad det yngsta barnet fyller tolv år.

I dag får 2 775 personer förlängd omställningspension. Närmare 2 000 är kvinnor och 800 är män. Medelbeloppen är ungefär desamma som för den allmänna omställningspensionen. *Belopp fördelat på ålder och kön se bilaga, tabell 3.*

Det är betydligt fler kvinnor än män som får omställningspension och förlängd omställningspension. I båda fallen är det drygt sju av tio kvinnor. Det är med andra ord kvinnor som är efterlevande och efterlevande med minderåriga barn i markant större omfattning än män.

2002 gjorde Länsförsäkringar en undersökning som visar att **bara fyra av tio kände till att det finns en omställningspension** som betalas ut om partnern avlider före 65 års ålder.

Frågan är hur stor kunskapen om skyddet är i dag och vilka förväntningar på ersättning som i så fall finns, om vi över- eller underskattar vad omställningspensionen ger.

Det finns dock ingen risk att gå miste om omställningspensionen på grund eventuell okunskap, eftersom den numera betalas ut per automatik utan individuell ansökan.

Barnpension

Dör en förälder får barnet en allmän barnpension. Tanken är att barnpensionen ska ersätta en del av det ekonomiska stöd den avlidne föräldern bidrog med. Barnpensionen baseras på förälderns intjänade pension och vad som kunde ha tjänats in fram till 65 års ålder. Om beloppet understiger 1 483 kronor per månad (2015) får barnet även efterlevandestöd som fyller upp till denna gräns. Barnet ska bo i Sverige.

Belopp upp till 1 483 kronor per månad är skattefritt, däröver betalas inkomstskatt på beloppet. Har barnet förlorat båda föräldrarna är fribeloppet det dubbla, 2 967 kronor per månad.

Barnpension ges till barn upp till att de är 18 år. Stödet kan förlängas om barnet studerar men aldrig längre än till och med juni det år barnet fyller 20 år.

Ett ensam barn som är under tolv år får 35 procent av den antagna inkomstpensionen, inklusive premiepensionen. Är barnet över tolv år är det 30 procent som gäller. Finns det syskon läggs det till 20–25 procent för varje barn och sedan delas det totala beloppet lika mellan barnen. Den högre procenten är om något av syskonen är under tolv år, den lägre om alla är över tolv år. Två barn under tolv år får alltså dela på 60 procent av underlaget. Finns det tre barn under tolv år får de dela på 85 procent. När det yngsta barnet fyller tolv år sänks beloppsgränserna till 50 respektive 70 procent.

Om båda föräldrarna avlider får barnet en pension från vardera föräldern. Även om barnet har fyllt tolv år så är det 35 procent av den antagna inkomstpensionen. Finns det syskon läggs 25 procent till för varje barn. Det sammanlagda beloppet delas så att alla får lika.

Beloppsgränserna justerades 2003 och detta kritiserades då starkt för att det blev lägre belopp än enligt tidigare regler. I praktiken blev det en omfördelning av pengar från efterlevande barn till efterlevande vuxen. Det gjorde det till exempel sämre hushållsekonomiskt för barn med frångådda föräldrar eller barn som förlorar båda föräldrarna. En av kritikerna var Länsförsäkringsgarans dåvarande pensionsanalytiker Eva Adolphson, numera pensionsekonom på Alecia.

I dag har ungefär 26 750 barn en barnpension och/eller efterlevandestöd. Det är marginellt fler pojkar än flickor. Medelbeloppet är 2 523 kronor, alltså ungefär 1 000 kronor mer än lägsta nivå. *Belopp fördelat på ålder och kön se bilaga, tabell 4.*

Dör en förälder som brukar betala underhållsbidrag, utbetalas i fortsättningen ut ett underhållsstöd från Försäkringskassan.

Premiepension

Den allmänna pensionen, inkomstpensionen och premiepensionen, har inget återbetalningskydd som ger arvingarna del av kapitalet. Dör någon fördelas kapitalet på kollektivet.

Dock finns det ett mindre, frivilligt efterlevandeskydd för premiepensionen som kan tecknas i och med att pensionen ska börja tas ut. Ungefär var sjätte pensionär, cirka 226 000 pensionärer, väljer att ha detta efterlevandeskydd på sin premiepension. Två av tre som tecknar efterlevandeskyddet är män.

Efterlevandeskyddet i premiepensionen kan tecknas om man är gift, registrerad partner eller

sambo med barn. De som varit gifta eller registrerade partner kan också teckna det.

Den som tecknar skyddet delar med sig av sin egen premiepension. Förmånstagaren får en del av denna pension livsvarigt. Hur mycket lägre premiepensionen blir på grund av ett tecknat skydd beror på de bådas ålder.

Exempel: Är make 1 65 år och har en premiepension på 500 kronor i månaden, sänks pensionen till 385 kronor om make 2 är 50 år. Är make 2 äldre, 60 år, sänks den till bara 425 kronor. *Fler exempel, se bilaga tabell 5.*

Ett efterlevandeskydd i premiepensionen kan inte återkallas. Det upphör bara vid skilsmässa eller separation. De som gifter sig, registrerar partnerskap eller blir sambo efter att premiepensionen har börjat betalas ut, kan få teckna efterlevandeskyddet.

I dag betalas ungefär 12 500 efterlevandeskydd ut inom premiepensionssystemet. Ungefär tre av fyra som får utbetalning är kvinnor. Det motsvarar alltså siffrorna för dem som valt att teckna skyddet för sin respektive.

Det genomsnittliga beloppet från detta efterlevandeskydd är lågt, i snitt 224 kronor i månaden. *Belopp fördelat på ålder och kön se bilaga, tabell 6.*

Efterlevandeskyddet i premiepensionssystemet handlar i dag om små belopp. Med tiden, när yngre årskullar börjar ta ut premiepensioner, bör beloppen bli allt större.

3.2 ALLMÄNT EFTERLEVANDESKYDD PÅ ARBETSMARKNADEN

Många efterlevandeskydd är knutna till arbetet. Det innebär att anhöriga till den som har ett arbete är mer skyddade än anhöriga till den som står utanför arbetsmarknaden.

Det finns flera olika efterlevandeskydd som berör olika många på arbetsmarknaden. Skydden kan vara knutna till anställningen, till kollektivavtalet och till den intjänade pensionen.

Det är stor skillnad i skydd beroende på arbetsgivare. Skyddet är bäst hos en offentlig arbetsgivare. Det betalas ut till alla som har rätt till det och den anställda behöver inte göra något mer än att skriva under en blankett för att få det. Även privatanställda tjänstemän med äldre avtal och högre lön är skyddade utan att de gjort ett aktivt val. *(Se längre fram i detta avsnitt)*

Kollektivavtalen omfattar ungefär nio av tio anställda i Sverige. Andelen med kollektivavtal har minskat enligt en undersökning AMF gjort. 2005 var det 93 procent som hade kollektivavtal, 2012 hade siffran sjunkit till 89 procent. Andelen företag med kollektivavtal minskar också, enligt AMF. Främst är det i snabbväxande branscher med många små företag som kollektivavtalen har en svagare ställning.

I kollektivavtalen finns en tjänstegrupplivförsäkring, TGL. Den är i stort sett lika inom de olika avtalen men det finns en del skillnader i bland annat definitionen av anhöriga. *(Se avsnitt 3.3)*

Inom kollektivavtalen finns också möjlighet att vara aktiv och lägga till eller ta bort ett efterlevandeskydd kopplat till avgiftsbestämd pension och i vissa fall till förmånsbestämd pension. *(Se avsnitt 3.4)*

Medlemskap i fackförbund ger också ett efterlevandeskydd i form av grupplivförsäkring. Den

kan ingå i fackföreningsavgiften och/eller erbjudas förmånligt till fackmedlemmar beroende på fackförbund. (Se avsnitt 3.6)

De som har arbete hos någon utan kollektivavtal kan ha försäkringsskydd om arbetsgivaren valt att ge sina anställda detta. Men det finns också många arbetsgivare som inte erbjuder pensionsförsäkringar och andra försäkringar med efterlevandeskydd för sina anställda. Ofta är det inom nya branscher med många unga anställda. (Se sist i avsnitt 3.4)

Ungefär 12 procent av befolkningen är företagare i olika former, enligt Svenskt Näringslivs rapport Företagssamheten i Sverige 2015. Det är de som har enskild firma, är delägare i handelsbolag eller är vd eller ordinarie styrelseledamot i ett aktiebolag. Långt ifrån alla har företaget som sin främsta inkomstkälla men det är ändå många som själva har ansvar för sitt pensionssparande. Det finns ingen känd statistik i vad mån de pensionssparar och om de genom sitt pensionssparande ge sina anhöriga ett efterlevandeskydd.

Statligt anställdas efterlevandeskydd

Det är stor skillnad på om den som avlider hade en högre eller längre statlig inkomst vid beräkning av den statliga efterlevandepensionen. För den som är efterlevande till en med högre inkomst kan ersättningen bli väsentlig.

Upp till en årslön på 7,5 inkomstbasbelopp (435 750 kronor år 2015) är ersättningen 4 450 kronor i månaden (SPV, 2015). Detta belopp får efterlevande make, maka och registrerad partner under sex år eller längst till den månad den avlidne skulle fyllt 75 år. Även sambo kan få ersättningen i det fall det finns gemensamma barn eller de två tidigare har varit gifta med varandra.

I vissa fall kan pensionen betalas ut livsvarigt eller med ett högre belopp. Livet ut kan gälla om den avlidne omfattas av äldre avtal, före 1 januari 2003.

Hade den avlidne en lön över 7,5 inkomstbasbelopp är ersättningen betydligt högre. Dock sänks det något efter ett år. På lönesumman mellan 7,5 och 20 inkomstbasbelopp (1 162 000 kr år 2015) är ersättningen det första året 45 procent och därefter under följande fem år 30 procent. Det innebär att efterlevande till den som har en årslön på 1 miljon kronor under det första året får ungefär 255 000 kronor. Under år två-fem är ersättningen ungefär 170 000 kronor per år.

På inkomster över 20 inkomstbasbelopp är procentsatserna något längre, 22,5 procent respektive 15 procent.

Det finns också en efterlevandepension till barn som betalas ut varje månad tills barnet är 20 år. Storleken på denna ersättnings styrs av den avlidnes lön, vanligen 10 procent av den avlidnes pensionsgrundande inkomst. Vid högre inkomster (över en årslön år 2015 på 435 750 kronor) är ersättningen 25 procent över denna gräns. Om föräldern hade en årslön på 350 000 kronor blir barnpensionen 35 000 kronor per år. Finns flera barn delar de på beloppet.

Finns ingen efterlevande vuxen får barn den efterlevandepension som skulle gått till vuxen.

För statlig efterlevandepension och barnpension är det nödvändigt att lämna in en blankett för att få efterlevandepensionen. Arbetsgivaren ska underteckna ansökan som ska kompletteras med dödsfallsintyg och släktutredning.

Kommun- och landstingsanställdas efterlevandeskydd

För kommun- och landstingsanställda finns också en efterlevandepension som betalas ut i vanligen fem år. Villkoren för att få pensionen skiljer sig från villkoren för statligt anställda.

För att som vuxen få efterlevandepensionen krävs att paret bott tillsammans vid dödsfallet och att de bott tillsammans utan avbrott under minst fem år. Alternativt att de stadigvarande bott tillsammans med barn under tolv år som den ene eller båda makarna har vårdnaden om. Paret ska också vara makar eller registrerade partner. De kan även tidigare varit gifta med varandra eller vara sambo med gemensamma barn. Rätten till efterlevandepension upphör om den efterlevande gifter sig eller registrerar partnerskap. Rätten försvinner också vid samboskap med tidigare gift eller med någon som efterlevande får, eller tidigare har fått, barn med.

I vissa fall, där avliden omfattas av äldre avtal, kan även en kompletterande änkepension betalas ut.

Beloppet i efterlevandepension bestäms efter den avlidnes pensionsgrundande inkomst. På Inkomst upp till 1 162 000 kronor är pensionen 15 procent och mellan 1 162 000 kronor och 1 743 000 kronor är det 7,5 procent (2015). På en inkomst på 1 miljon kronor blir efterlevandepensionen alltså 150 000 kronor per år i fem år (att jämföra med den statliga efterlevande pensionen som ger 255 000 kronor första året och 170 000 kronor under de fem följande åren).

Det finns även en barnpension för kommun- och landstingsanställdas barn. Den baseras också på den avlidnes pensionsgrundande inkomst. Barnpensionen enligt samma regler som för den allmänna barnpensionen, alltså till 18 års ålder eller vid studier längst till och med juni månad det år barnet fyller 20 år. *För belopp och beräkningar, se bilaga, tabell 7. Där finns även en jämförelse mellan barnpensioner för efterlevande till statligt respektive kommun- eller landstingsanställd, se tabell 8.*

Barn till kommun- och landstingsanställd får generellt sett en högre barnpension än barn till statligt anställd. Däremot är efterlevandepensionen för vuxen högre för efterlevande till statligt anställd.

3.3 TJÄNSTEGRUPPLIV, TGL

TGL i allmänhet

Alla som omfattas av kollektivavtal har också en tjänstegrupplivförsäkring, TGL. Det innebär att ungefär 90 procent av alla anställda i Sverige har detta efterlevandeskydd utan att de aktivt gjort något val.

TGL kan också tecknas separat av en arbetsgivare som inte har kollektivavtal.

TGL ger ett skattefritt engångsbelopp som betalas ut till en förmånstagare. Finns det barn kan de få ett barntillägg.

TGL i de olika avtalen

För privatanställda tjänstemän med ITP gäller för TGL:

- Förmånstagare är i turordning: 1 – maka/ make/ registrerad partner, 2 – barn och barnbarn, 3 – föräldrar. Notera att sambo INTE är förmånstagare per automatik. Ska sambo vara förmånstagare måste det göras ett särskilt förmånstagarförordnande på en blankett.
- Maximal ersättning är 6 prisbasbelopp (267 000 kr år 2015). Har den försäkrade fyllt 55 år är beloppet lägre, det sjunker stegvis ner till 70 år och är då 0,5 prisbasbelopp (44 500 kr år 2015).
- Har den avlidne barn som inte fyllt 17 år är det ingen stegvis nedtrappning.
- Är den anställda under 18 år betalas inget belopp ut.
- Har den avlidne barn under 20 år får varje barn ett belopp, ett barntillägg. Har barnet inte fyllt 17 år är det 89 000 kr, fyllt 17 men inte 19 år är det 66 750 kr och fyllt 19 men inte 20 år är det 0,5 prisbasbelopp (44 500 kr år 2015).
- Den anställda arbetar minst 16 timmar i veckan. Vid arbete 8–16 timmar kan halv TGL betalas ut.
- Under vissa förutsättningar gäller TGL även vid arbetslöshet, föräldraledighet, sjukdom och studier.

För privatanställda med LO-SAF-avtal finns också **TGL**. Här är en annan ordning för förmånstagare 1 – make, maka, registrerad partner, 2 – sambo som har, har haft eller väntar barn med den försäkrade eller sambo med vilken den försäkrade tidigare varit gift eller registrerad partner med, 3 – annan sambo, 4 – arvsberättigade barn. Notera att en sambos ställning alltså är starkare i detta avtal.

För kommun- och landstingsanställda heter försäkringen **TGL-KL**. Skillnaden mot TGL är bland annat att högsta ålder på den avlidne är 67 år. Men framför allt så omfattas även sambo av TGL-KL.

För statligt anställda heter försäkringen **TGL-S**. Ersättningen betalas ut som ett månadsbelopp under sex år. Full ersättning är 1,2 prisbasbelopp per år (53 400 kr år 2015). Sambo kan få ersättningen bara om man har, har haft eller väntar gemensamma barn eller om man tidigare varit gift med varandra. Den anställda som slutar sitt arbete har vanligen möjlighet att själv teckna en **fortsättningsförsäkring**.

TGL är ett begrepp men innebörden kan skifta. I de fyra största avtalen finns stora likheter, men när det gäller sambos roll är skillnaden stor. Frågan är om det finns någon anledning att ha olika villkor för TGL i de olika avtalen. Kunskapen om TGL är också bristfällig hos anställda, vilket gör att det troligen är många som missar att sätta in sambo som förmånstagare där denna aktiva handling krävs. Dessutom faller det på den enskilde att ändra förmånstagare i det fall det sker en separation. Troligen är det ett och annat ex som får ut TGL.

Den som vill att till exempel barn från tidigare förhållanden ska ha TGL istället för den nya partnern måste ha insikt om att så inte blir fallet utan ett särskilt förmånstagarförordnande. Frågan är hur många som är medvetna om detta.

Ett område att närmare belysa är hur informationen kring TGL ser ut, vilka får informationen och vilka väljer att teckna fortsättningsförsäkringen.

3.4 EFTERLEVANDESKYDD KOPPLAT TILL INTJÄNAD TJÄNSTEPENSION

Bakgrund

Vi befinner oss i en tid där många har del av både nya och gamla kollektivavtal. De äldre avtalen är ofta med förmånsbestämda pensioner och de yngre med avgiftsbestämda. De allra flesta som kommer att bli pensionärer och är födda före 1980, har tjänstepensioner av båda slagen. Deras avtal har gjorts om under deras arbetsliv. De som är födda 1980 och senare, har huvudsakligen avgiftsbestämda pensioner.

Återbetalningsskydd i tjänstepensionerna är kopplat till det kapital som finns i pensionen. Det innebär att det är ett mycket svagt skydd i början av arbetslivet och det är som störst innan utbetalningarna börjar. Det är med andra ord ett svagare skydd för unga familjer och för de äldre pensionärerna. Det är också ett skydd som snabbt kan försvinna i det fall tjänstepensionen tas ut på kortare tid, som fem år, vilket blir allt vanligare.

Kunskapen om tjänstepensionsavtalen och förändringarna i avtalen är i allmänhet mycket låg.

En undersökning Collectum gjorde 2013 visade att en av tio anställda inte visste om arbetsgivaren betalade in till en tjänstepension eller inte. Bara en arbetsgivare av tre tog upp tjänstepensionen vid ett rekryteringssamtal, enligt samma undersökning.

Det innebär att flertalet arbetsgivare bryter mot lagen om anställningsskydd (LAS) när de inte informerar om pensioner, försäkringar och andra förmåner när anställningen börjar. Information ska också ges löpande under anställningens gång om villkoren väsentligt förändras. Nya villkor i kollektiva avtal bör räknas som en sådan väsentlig förändring.

En motsvarande undersökning som AMF gjorde 2012 bekräftar bilden av bristande kunskaper kring tjänstepension och efterlevandeskydd. Knappt hälften av de tillfrågade visste vad ett återbetalningsskydd innebär. Mer än hälften kände inte till att återbetalningsskyddet påverkar pensionens storlek. 27 procent kunde inte säga om de hade ett återbetalningsskydd eller inte. Bara fyra av tio visste att skyddet kan läggas till eller tas bort.

I dag

I dag finns efterlevandeskydd som tillval till de kollektivavtalade tjänstepensionerna. I avtalet för kommun- och landstingsanställda finns skyddet med i förvalsalternativet så alla som inte gör något val (cirka 80 procent) har detta skydd.

I det statliga avtalet (PA 03) finns skyddet också med i förvalsalternativet Kåpan Ålderspension.

I ITP-avtalet för privatanställda tjänstemän finns efterlevandeskydd i det äldre ITP-avtalet, ITP 2. Men i de avgiftsbestämda alternativen, både ITPK i ITP2 och i ITP1, finns inget efterlevandeskydd med i förvalsalternativet. Däremot går det att aktivt välja till både återbetalningsskydd och familjeskydd.

I avtalet för privatanställda med LO-avtal (SAF-LO-avtalet) finns inget efterlevandeskydd i förvalsalternativet. Det går att aktivt lägga till både återbetalningsskydd och familjeskydd. Återbetalningsskydd kan bara läggas till pensionskapital som tjänats in från och med 1996.

Det går också att välja till ett familjeskydd. Skyddet ger en vald summa under en vald tid.

Försäkringen betalas med en liten del av pensionsavgiften. Familjeskyddet är olika utformat i de olika kollektivavtalen.

Vi ser med andra ord att efterlevandeskydd blir allt mer valbart. Samtidigt finns det ingen samordnad statistik över vem som väljer att lägga till eller ta bort ett efterlevandeskydd.

Statligt anställda

Återbetalningsskydd finns som tillval i det statliga tjänstepensionsavtalet, PA03. I förvalsalternativet, Kåpan Ålderspension finns ett återbetalningsskydd. Detta återbetalningsskydd gäller fram till 75 års ålder.

Pengarna från återbetalningsskyddet går i första hand till make, maka, registrerad partner och sambo. I andra hand till barn, även vuxna barn. Det går att ändra vem eller vilka som ska få återbetalningen genom att fylla i ett förmånstagarförordnande.

Statens Tjänstepensionsverk, SPV, administrerar tjänstepensionen för de statligt anställda. I statistiken över nyval gjorda under 2014, kan vi se att det är få som gör ett aktivt val. 82 procent gör inga val och deras pengar placeras därmed i Kåpan Ålderspension. Det spelar i stort sett ingen roll vilken ålder den nyanställda har, även bland dem som är 41 år och äldre väljer drygt 70 procent att inte välja. SPV har tyvärr inte statistiken uppdelad på kön eller inkomst.

Den som vill lägga till eller ta bort ett efterlevandeskydd vid eller efter ett aktivt val, ska kontakta försäkringsgivaren (försäkringsbolaget), inte administratören SPV. *Frågan är hur det påverkar jämfört med de privatanställdas avtal där det är hos valcentralen som alla efterlevandeskydd kan ändras.*

Det finns inget valbart familjeskydd i det statliga kollektivavtalets pensionslösning.

Kommun- och landstingsanställda

Kommun- och landstingsanställda har förutom den generella efterlevandepensionen också möjligheten att välja återbetalningsskydd och familjeskydd. I förvalsalternativet finns ett återbetalningsskydd. Ungefär 80 procent av alla nyanställda gör inga val och får därmed pensionspengarna placerade hos KPA Pension med ett återbetalningsskydd. Ungefär 80 procent av de som har pensionsavtal för kommun- och landstingsanställda är kvinnor.

Vi kan med andra ord anta att i denna stora grupp av passiva finns många kvinnor utan anhöriga som genom återbetalningsskyddet i förvalsalternativet betalar för ett skydd de inte behöver. De får därmed sämre pensioner.

Samtidigt är återbetalningsskyddet i förhandsvalet bra för alla med dålig hälsa som på detta sätt kan få ett efterlevandeskydd de i många andra fall skulle bli nekade av hälsoskäl.

Den som gör ett aktivt val och väljer vem som ska förvalta premien får i nästa steg, hos detta bolag, välja om det ska vara med eller utan återbetalningsskydd.

Detta val görs alltså inte hos avtalets valcentral (valcentralen.se eller pensionsvalet.se) som är vanligt i andra avtal. Frågan är om det påverkar i vilken omfattning aktiva väljare lägger till ett efterlevandeskydd. Hos KPA Pension, som driver Valcentralen, finns ingen statistik över hur många som valt efterlevandeskydd. Inte heller hos Skandia som driver den andra valcentralen Pensionsvalet.

Det finns inget valbart familjeskydd i detta kollektivavtals pensionslösning.

Privatanställda tjänstemän

Det finns flera olika efterlevandeskydd i ITP-avtalet för privatanställda tjänstemän. Dels ett kopplat till intjänad, förmånsbestämd pension enligt ITP 2, dels skydd som kan väljas till de avgiftsbestämda pensionerna, ITPK i ITP2, samt hela premien i ITP1. ITP2 gäller de som är födda 1978 eller tidigare och ITP1 gäller för födda från och med 1979 men det kan även gälla äldre som arbetar hos företag med ett nytt kollektivavtal.

ITP2 med högre lön

Privatanställda tjänstemän med det äldre pensionsavtalet, ITP 2, har en familjepension i det fall de har över 7,5 inkomstbasbelopp i pensionsgrundande inkomst (435 750 kr år 2015).

Det går att aktivt välja bort familjeskyddet. Det ger i så fall mer i premie till den egna pensionen. Ändring görs hos valcentralen Collectum.

Familjepensionen betalas ut till efterlevande som är make, maka eller registrerad partner.

Notera att en sambo inte kan få denna familjepension.

Finns det inga gemensamma barn ska äktenskapet/partnerskapet vara ingått före den avlidnes 60-årsdag. Ingås det efter ska det ha gått minst fem år till dödsfallet. Om efterlevande gifter om sig före 60 års ålder upphör utbetalningarna.

Pensionen beräknas på den avlidnes pensionsgrundande inkomst och anställningstid. Är anställningen kortare tid än 30 år så räknas beloppet ner. Beloppet kan även räknas ner beroende på längre sjukskrivningar. Har den avlidne valt en alternativ pensionslösning ("tiotaggarlösning") gäller familjepensionen med de belopp som tjänades in före detta val.

Familjepension är 32,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten mellan 435 750 kronor och 1 161 999 kronor. På inkomst i skiktet 1 162 000 kronor till 1 743 000 kronor är familjepensionen 16,25 procent (Alecta, 2015).

Det finns även en barnpension inom denna familjepension. Finns det barn under 20 år blir det ett större, totalt belopp som tillfaller familjen men beloppet till make/maka/partner minskas. Först räknas grundbeloppet fram enligt ovan, sedan fördelas det enligt följande: Make/maka/partner får 75 procent och ett barn får 55 procent. Finns det två barn får de 75 procent som delas lika mellan dem. Är det tre barn får de dela på 85 procent av grundbeloppet och fyra eller fler barn får lägga till ytterligare 10 procentenheter innan beloppet delas lika.

Finns det ingen efterlevande vuxen får barnen pension enligt andra regler. Äldre barn kan få barnpension i det fall de exempelvis på grund av handikapp inte kan arbeta.

Avgiftsbestämda tjänstepensioner inom ITP

Det finns både återbetalningsskydd och familjeskydd i de avgiftsbestämda tjänstepensionerna inom ITP. I det äldre avtalet, ITP 2, finns det i tillvalsdelen ITPK. ITPK är den del, som motsvarar 2 procent av lönen som den anställda själv får placera, resten av pensionen är förmånsbestämd. I ITP1 är all pension avgiftsbestämd och den anställda väljer placering. Efterlevandeskyddet gäller då hela pensionen.

Återbetalningsskyddet väljs aktivt och valet görs genom valcentralen Collectum. Återbetalningsskyddet kostar inget av pensionspremien men det gör att den försäkrade inte får ta del av arvsvinsterna, vilket ger en lägre pension. Återbetalningsskyddet gäller så länge det finns pengar kvar som ska betalas ut. *Det är därmed ett skydd för efterlevande även efter att ett par har blivit pensionärer.*

Återbetalningen görs i första hand till make, maka, registrerad partner eller sambo (om man bor tillsammans vid tiden för dödsfallet), i andra hand till barn. Men det går att fylla i ett förmånstagarförordnande så att pengarna till exempel i första hand går till barnen. Det går också att förorda någon annan i en krets med före detta make, maka, sambo eller registrerad partner, eller barn, fosterbarn eller styvbarn till den försäkrade eller den vuxne förmånstagarren.

Återbetalningen görs månatligen under 5–20 år.

Alecta har gjort en tabell som visar hur återbetalningsskyddet, om det läggs till eller tas bort, påverkar den förväntade pensionen. Lägg återbetalningsskyddet till minskar den pensionen och tas det bort ökar pensionen eftersom den försäkrade kan ta del av arvsvinster.

Återbetalningsskyddets påverkan på pensionen.

Beräkningen är grundad på en månadslön på 30 000 kronor vid 25 års ålder och en avkastning på 6,35 procent, inklusive inflation. Vi har även räknat med en real löneökning på 1,5 procent per år.

Exempel: Om du vid 60 års ålder tar bort återbetalningsskyddet blir din pension från 65 år 8,6 procent högre varje månad livet ut än om du väljer att behålla återbetalningsskyddet. Har du återbetalningsskydd och en beräknad tjänstepension på 5 000 kronor i månaden vid 65 års ålder får du istället 5 430 kronor i månaden livet ut. Är du istället 45 år och lägger till ett återbetalningsskydd och så blir dina 5 000 kronor i månaden bara ungefär 4 504 kronor.

Ålder	25 år	45 år	60 år	65 år
Lägga till återbetalningsskydd	-10,1 %	-9,9 %	-8,0 %	-5,9 %
Ta bort återbetalningsskydd	11,2 %	10,9 %	8,6 %	6,2 %

Källa: Alecta

Det finns ungefär knappt 600 000 människor som har ITPK och ungefär lika många som har ITP1 enligt valcentralen Collectum. Men det är stor skillnad mellan hur valen av återbetalningsskydd. För ITPK finns det i sex av tio avtal ett återbetalningsskydd, för ITP1 är det i två av tio. *En utförligare tabell finns i bilaga, tabell 9.*

Den stora skillnaden i hur många som väljer återbetalningsskydd i respektive avtal väcker många frågor. Det äldre avtalet, ITP2, omfattade personer från 28 års ålder. Det yngre avtalet gäller från 25 års ålder. De som ställs inför valet kan därför vara yngre än tidigare och därmed stå längre från familjebildning. Skillnaden kan också bero på ett skifte i synen på tjänstepensionen. Förenklat uttryckt från att vara en trygghet till att vara ett sparande. Genom att avstå återbetalningsskydd blir det egna sparandet större.

Tyvärr har Collectum inte statistiken uppdelad på kön eller inkomster. För att se om återbetalningsskyddet tas av den som har mest behov av att skydda efterlevande, krävs mer analys.

Familjeskydd

Familjeskydd finns också som tillval för dem som har ITP1 eller nytecknad ITP2. Det går att välja mellan 1, 2, 3 eller 4 prisbasbelopp per år (ett prisbasbelopp 2015: 44 500 kr). Det går också att välja utbetalningstid på 5, 10, 15 och 20 år.

Det finns en räknasnurra på Collectums hemsida för att se hur mycket som tas av pensionspremien varje år för att betala familjeskyddet. Kostnaden beror på den försäkrades ålder,

utbetalningstid och antal basbelopp. Där går också att se vilken effekt den reducerade premien får på pensionen. Kostnaden i kronor är lika oavsett den försäkrades inkomst.

Ett exempel är den som är 35 år och vill att familjeskyddet ska ge fyra prisbasbelopp under fem år. Personen betalar då 6:50 i månaden. Vid 40 års ålder är premien drygt tio kronor. Fyra prisbasbelopp per år under fem år ger 14 833 kronor per månad.

De som före 31 mars 2008 hade ITPK kunde välja bara mellan ett och två förhöjda prisbasbelopp som betalades ut under fem år. Detta val går inte att göra i dag men de som har gjort valet har det kvar så länge personen har en ITPK-grundande anställning.

Collectum har sammaställt statistik över hur många med ITP1 som valt familjeskydd, totalt 12 500 personer. Statistiken finns uppdelad på födelseår, men inte på kön eller inkomst. Se bilaga, tabell 10.

Med tanke på att det är över 571 000 personer som har ITP1 är det alltså en försvinnande liten del som har familjeskydd. Frågan är om det beror på okunskap eller att de som behöver skydd har valt andra alternativ.

Privatanställda med LO-avtal

Privatanställda med SAF-LO-avtalet har inte tidigare haft ett återbetalningsskydd. Men med avtalet som kom 1996 fick de anställda en avgiftsbestämd tjänstepension med möjlighet till återbetalningsskydd. Det tidigare avtalet, STP Tilläggspension, var en förmånsbestämd pension utan efterlevandeskydd.

Förmånstagare till återbetalningsskyddet är i första hand make, maka, registrerad partner eller sambo. Därefter barn. Men det går att göra ett särskilt förmånstagarförordnande och förorda tidigare partner, barn eller styvbarn och fosterbarn. Återbetalningsskyddet kostar inget men innebär att den som har skyddet inte kan ta del av arvsvinster.

Notera att när det gäller återbetalningsskyddet har partnern företräde före barn även om partnern inte är förälder till barnet. För att barnet ska ha företräde krävs alltså ytterligare en aktiv handling, att fylla i ett särskilt förmånstagarförordnande.

I avtalet går det också att aktivt välja ett familjeskydd. Valet görs hos valcentralen Fora.

Familjeskyddet kan väljas för ett, två, tre eller fyra prisbasbelopp. Utbetalningstiden kan vara 5, 10, 15 eller 20 år. För drygt 200 kronor om året kan en 40-åring ge sin familj ett skydd på cirka 3 700 kronor i månaden i fem år. *En utförligare finns i bilaga, tabell 11.*

Återbetalningsskydd väljs av ungefär en av tre men det är mycket få som väljer ett familjeskydd, knappt 2 procent, enligt Fora (se bilaga, tabell 12). Andelen sjunker stadigt och frågan är om det är kunskap som saknas eller om skyddet uppfattas som ett så litet skydd att det inte är intressant.

Privat avtalade tjänstepensioner

Arbetsgivare utan kollektivavtal, eller hängavtal till kollektivavtal, har möjlighet att avtala om pensionsavsättning för en anställd vid eller under en anställning. Det kan även ske genom att den anställda avstår lön som avsätts till pension i en individuell pensionsförsäkring. Avsättning till tjänstepension för anställd är maximalt ett belopp som motsvarar 35 procent av lönesumman. Arbetsgivaren är försäkringstagare, d v s äger försäkringen, och den anställda är försäkrad och förmånstagare. Försäkringen är därmed T-klassad (tjänstepension).

I ett enmansaktiebolag är det samma person i båda rollerna, som arbetsgivare och som anställd.

I dessa individuella pensionsförsäkringar kan avtalas om efterlevandeskydd som återbetalningsskydd eller familjeskydd. I de fall avtalet gäller en högavlönad, och det görs maximal pensionsavsättning, kan detta återbetalningsskydd ge ett mycket stort skydd till efterlevande. Men det kan också finnas villkor i pensionsavtalet som gör att återbetalningsskyddet upphör vid en viss ålder. *Den som inte är uppmärksam på eventuell åldergräns kan därmed leva i en falsk trygghet.*

Det finns ingen tillgänglig branschstatistik som visar hur många som omfattas av privata försäkringslösningar kopplade till anställning. Därmed finns det heller ingen statistik över hur vanligt det är med återbetalningsskydd i dessa försäkringar.

Skandia har dock varit behjälplig och tagit fram statistik för **alla** sina premiebestämda tjänstepensioner i olika förvaltningsformer. Det visar att 13 procent helt saknar efterlevandeskydd.

Slutsats

Efterlevandeskydden i olika tjänstepensioner, både kollektivavtalade och enskilt avtalade, är i dag frivilliga försäkringar. Vi vet inte hur många som totalt har detta skydd och vilka som skyddas. Vi vet inte om det är den med högre inkomster som har skydden i högre utsträckning än den med lägre inkomster. Här behövs mer statistik och forskning för att få en bättre bild i vilken omfattning familjer är skyddade och med vilka belopp under olika faser i livet. Det är också i samhällets intresse att vet i vilket omfattning det finns skydd, framför allt för äldre kvinnor.

3.5 PRIVAT PENSIONSSPARANDE

Privat pensionssparande med avdragsrätt finns av tre huvudtyper; traditionell försäkring, fond- och depåförsäkring och individuellt pensionssparande (IPS). De två förstnämnda är p-klassade försäkringar och det går i allmänhet att välja återbetalningsskydd till dessa.

Den tredje formen, IPS, är inte en försäkring utan kapitalet ingår i dödsboets tillgångar och tillfaller arvingarna. Därmed är IPS fördelaktigare för den passive som inte aktivt valt ett återbetalningsskydd. Utbetalningar från alla tre formerna beskattas med inkomstskatt.

Det finns ingen allmän statistik gjord på hur många som valt att ha återbetalningsskydd till sitt p-klassade pensionssparande.

Avdragsrätten på 12 000 kronor per år för privat pensionssparande trappas av 2015 och 2016 finns inte avdragsmöjligheten kvar. Undantaget är de som inte har någon tjänstepension i anställningen eller har enskild firma. De har fortsatt möjlighet att göra avsättningar upp till en summa som motsvarar 35 procent av lönesumman.

Ungefär var fjärde vuxen i åldern 20–64 år sparande under 2013 i ett pensionssparande med avdragsrätt, enligt SCB. Det var en högre andel kvinnor som pensionssparade, 27,4 procent mot 24,2 procent av männen. Men männen satte i genomsnitt av ett högre belopp, 6 200 kronor mot kvinnors 5 900 kronor. *Åldersfördelning med mera se bilaga, tabell 13.*

3.6 FÖRSÄKRINGAR UTAN KOPPLING TILL PENSIONER

Allmänt

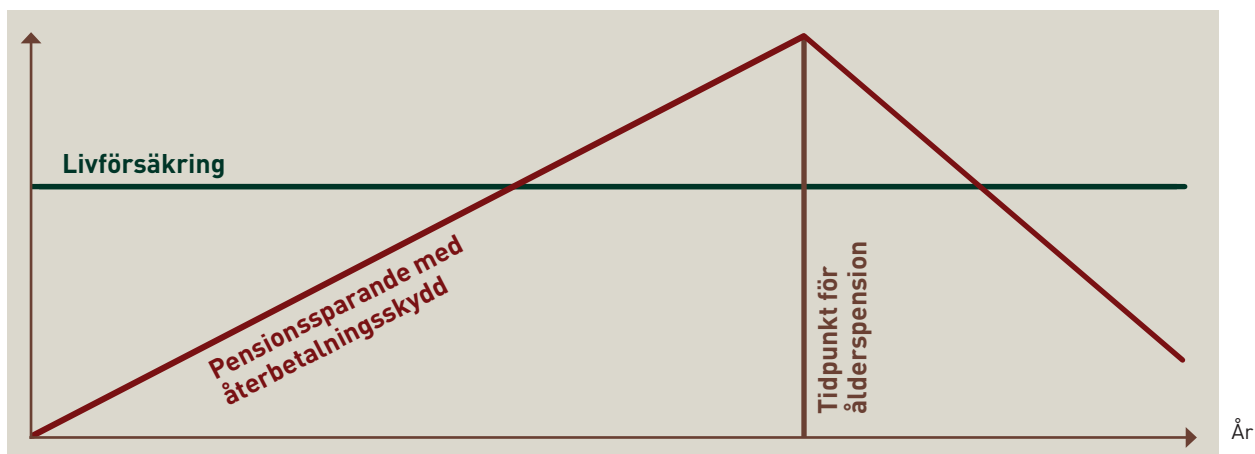
Det finns olika typer av livförsäkringar utan koppling till ålderspension som är till för att skydda efterlevande med ett på förhand bestämt belopp. Samtliga dessa försäkringar kräver ett aktivt val.

Dessa försäkringar är på ett visst belopp. Det spelar alltså inte någon roll hur mycket någon sparar vid dödsfallet till skillnad mot ett återbetalningsskydd, vilket är kopplat till inestående pensionsmedel.

Detta kan illustreras med en graf. Den **röda linjen** visar ett pensionssparande med återbetalningsskydd. Den ger tidigt i livet inget eller mycket lite till en efterlevande. Vid pensionsinträdet är kapitalet som störst för att sedan, men pensionsutbetalningarna falla.

Livförsäkringar med ett fast belopp illustreras med den **gröna linjen**. Den ger ett visst kapital så länge som är bestämt enligt försäkringsavtalet.

Försäkringsbelopp / försäkringskapital

Tidpunkt för tecknande

Fördelen med en livförsäkring med bestämt belopp är tryggheten att veta exakt vad de efterlevande får vid ett dödsfall. Ett återbetalningsskydd ger som mest vid pensionstillfället, en tid i livet då troligen behovet är mindre än både tidigare och senare. Ett återbetalningsskydd betalas vanligen ut under ett antal, ofta fem år, medan en livförsäkringens utbetalning kan anpassas efter behoven. Det kan vara som ett engångsbelopp eller som ett fast belopp per månad under både färre och fler år.

Grupplivförsäkringar

Det är vanligt att teckna en grupplivförsäkring genom facket. Ibland ingår det en grupplivförsäkring i fackföreningsavgiften. Försäkringen kallas även sjuk- och efterlevandeförsäkring.

En gruppörsäkring kan också erbjudas genom en bank, arbetsgivare, förening eller liknande.

Fördelen med en grupplivförsäkring är att det inte krävs hälsoprövning eller bara en förenklad hälsodeklaration. En annan fördel är att premien är låg i förhållande till försäkringsbelopp. Nackdelen är att försäkringsbeloppen inte brukar vara så höga. Det är dock möjligt för en individ att teckna flera grupplivförsäkringar.

Individuella livförsäkringar och familjeskydd

Individuella livförsäkringar, ibland kallade livförsäkring med dödsfallskapital, är en försäkring för efterlevande. Försäkringen kan också kallas familjeskydd, efterlevandeskydd eller familjepension.

Försäkringen utfaller, när den försäkrade dör, med ett visst på förhand bestämt belopp. Pengarna kan betalas ut som ett engångsbelopp, månadsvis under en på förhand bestämd period eller livsvarigt. De två sistnämnda kallas ofta för familjeskydd eftersom man kan se dem som en pension.

Det går att välja ett belopp som motsvarar de behov som försäkringen ska täcka. Det går att fritt välja förmånstagare, även utanför familjekretsen. Beloppet som betalas ut är skattefritt och ingår inte i dödsboets tillgångar, eftersom det betalas ut till en förmånstagare.

Livförsäkringar tecknas hos försäkringsbolagen. Det finns ibland en högsta ålder för försäkringstagaren då försäkringen kan tecknas, och den kan tecknas på valfritt belopp. Priset för försäkringen beror på belopp, den försäkrades ålder, hur länge försäkringen ska gälla med mera. För att teckna försäkringen krävs hälsoprövning. Vid brister i hälsan kan försäkringen bli dyrare eller ansökan avslås.

En livförsäkring med dödsfallskapital är ett enkelt och säkert efterlevandeskydd. Fördelen är att försäkringsbeloppet kan, vid tecknandet, anpassas efter behoven. Beloppet kan exempelvis sättas utifrån bolånets storlek, förväntad kostnad för att lösa ut särkullbarn eller andra stora behov som kan komma efter den försäkrades död. En annan fördel är att det går att sätta in en eller flera förmånstagare och kretsen av förmånstagare är inte begränsad till att enbart gälla familjen. Nackdelen är att den som inte klarar hälsoprövningen kan nekas försäkringen.

Låneskydd

En vanlig form av livförsäkring är ett låneskydd kopplat till bolån, ibland även kallat bokvarförsäkring eller bolåneförsäkring. Försäkringen täcker den försäkrades del av lånet. Vanligen tecknas låneskyddet separat från lånet men i vissa lån hos Handelsbanken, som härstammar från Stadshypotek Bank, kan låneskydd ingå.

Det finns en väsentlig skillnad mellan låneskydd och vanliga livförsäkringar, både individuella och gruppliv, som inte är så uppmärksammas. Till skillnad från en livförsäkring är låneskyddet kopplat till lånet och genom försäkringen blir lånet löst. När lånet blir löst ökar i praktiken värdet på dödsboets tillgångar. En livförsäkring har, som sagts ovan, förmånstagare och påverkar därmed inte dödsboets tillgångar.

Genom att låneskydd och livförsäkring ofta framställs som likvärdiga riskerar människor att välja fel skydd utifrån behoven.

Det är vanligen banken som ger bolånet som också förmedlar försäkringen. Bankerna har olika tak för låneskyddet, ett vanligt tak är 40 prisbasbelopp (1 780 000 kr år 2015).

Låneskyddet upphör vanligen vid 65 års ålder. Det finns också en åldersgräns för när låneskyddet kan tecknas, vanligen kring 60 år. Skyddet gäller för lånebeloppet, dock med ett tak som varierar från bank till bank. *Det ger alltså inget ytterligare kapital för efterlevande till andra boendekostnader och övrigt.*

Fördelen med låneskydd är att många påminns om vikten av att skydda varandra när de tar ett stort lån tillsammans. Nackdelen är att låneskydd kan ge en falsk trygghet och oanade konsekvenser för vissa

grupper. Ett exempel är där det finns särkullbarn som ska få ut sitt arv vid dödsfallet. Genom att försäkringen täcker en del av bolånet ökar dödsboets nettotillgångar. Andelen som tillfaller särkullsbarn blir därmed högre. En annan grupp är sambopar utan barn och utan testamente där skyddet betalar den avlidnes del av bolånet, men det hjälper inte efterlevande att få kapital för att kunna lösa ut arvingarna. I båda dessa fall kan alltså en livförsäkring med angiven förmånstagare vara ett bättre alternativ.

En undersökning som Swedbank gjorde 2009 visar att ungefär hälften av alla bolånetagare saknar låneskydd. Undersökningen säger inte om de valt att ha andra, likvärdiga livförsäkringar.

Det är också viktigt att vara uppmärksam på när låneskyddet upphör. Vanligen försvinner det vid 65 års ålder. I tidigare generationer var det vanligt att bolån till stora delar var betalt vid tidpunkten för pensionering. Med dagens höga, genomsnittliga belåning, framför allt i storstäder och på större orter, och låga amorteringstakt är det troligt att allt fler kommer att ha stora bolån även vid pensionering. När någon som är över 65 år dör finns alltså risken att den efterlevande står ensam med ett stort bolån. Detta kan ställa till stora problem. Först och främst ska banken godkänna att den efterlevande får överta hela lånet. Här kan kvinnors, i allmänhet, förhållandevis låga pensioner lägga hinder för detta. Dessutom ska efterlevande klara av räntebetalningar och eventuella krav på amortering.

Kapitalförsäkring

Kapitalförsäkringen är ett försäkringsskydd runt ett sparande, ofta i aktier, fonder eller en traditionell försäkring. Försäkringen har skatteklass K, vilket betyder att den inte är avdragsgill i deklarationen men utbetalt belopp är inkomstskattefritt.

Försäkringen har ett återbetalningsskydd som normalt är 101 procent av kapitalet. I praktiken innebär det att vid dödsfall utbetalas hela sparkapitalet. Det går också att sätta in en förmånstagare till kapitalförsäkringen och då blir sparandet också ett skydd för någon annan. Förmånstagaren kan få kapitalet vid spararens död men det kan också anges en ålder då förmånstagaren ska få ut kapitalet. Som förmånstagare kan valfri person sättas in, inte bara anhöriga. Om det finns en förmånstagare räknas inte kapitalet in i dödsboets tillgångar.

4. Efterlevandeskydd i dag

4.1 HUR FUNGERAR EFTERLEVANDESKYDDET?

Det finns knappt någon forskning kring efterlevandeskydd och hur skyddade människor är i praktiken. *Det är en stor brist.*

Ett av få undantag är Folksam som i en rapport (Välfärdstendens 2014, delrapport 3) har granskat efterlevandeskyddet och konstaterat att "skyddet för efterlevande inte höjts i samma utsträckning som försörjningsansvaret har ökat bland landets löntagare".

I undersökningen granskades det statliga efterlevandeskyddet samt det skydd som finns i kollektivavtal och genom fackligt medlemskap. Den utan kollektivavtal hade ett mycket sämre skydd än de övriga. Enligt Folksam berör det cirka en halv miljon av landets 4,4 miljoner löntagare.

En reflektion – finns det skillnad i livslängd mellan de som har kollektivavtal och inte har det eller inte har arbete alls?

Folksam konstaterar också att bland dem med kollektivavtal är skyddet bäst för den som arbetar statligt där det finns en obligatorisk efterlevandeskydd till vuxna och barn. Samma typ av skydd men något mindre omfattande finns även för kommun- och landstingsanställda.

Folksam slutsats är att efterlevandeskydd är "väsentligt mer generöst" för småbarnsfamiljer än för par utan barn.

4.2 KUNSKAPEN OM EFTERLEVANDESKYDD

Folksam har även undersökt kunskapen om efterlevandeskydd. Bara knappt sex av tio löntagare känner till det kollektivavtalade efterlevandeskyddet. (Folksams rapport Valfärdtendens 2014, delrapport 3.)

Den låga kunskapen om efterlevandeskydd bekräftas också av den undersökning som Skandia 2009 lät United Minds göra. Den visade att två av tre kvinnor inte omfattas eller inte vet om de omfattas av sin partners efterlevandeskydd. (I undersökningen avser Skandia med efterlevandeskydd återbetalningsskyddet i pensioner.)

Av de 1 000 tillfrågade kvinnorna är det fler som uppger att de har ett efterlevandeskydd för sin partner än som säger att de själva omfattas av ett efterlevandeskydd i sin partners pension.

Gifta kvinnor har i undersökningen en större kunskap om efterlevandeskydd än kvinnor som lever som sambo, 55 procent mot 26 procent.

Undersökningen bekräftar den bild som flera pensionsinformatörer ger (KPA Pension, Alecta, Minpension m fl). Kvinnor har i större utsträckning gjort ett aktivt val av efterlevandeskydd än män trots att de vanligen står för en mindre del av den sammanlagda hushållsinkomsten.

I en annan undersökning från 2012, som AMF lät Novus göra, bekräftas bilden av en stor okunskap kring återbetalningsskydd. **Av närmare 1 500 intervjuade svarar hälften att de är osäkra eller inte vet vad ett återbetalningsskydd är.**

Av de tillfrågade har 68 procent pensionsförsäkring/pensionsförsäkringar, 12 procent är dessutom osäkra på om de har någon. Av dem som hade pensionsförsäkring vet inte var fjärde om det finns ett återbetalningsskydd på försäkringen. Drygt sex av tio vet inte att återbetalningsskyddet är något som kan läggas till eller tas bort beroende på fas i livet.

Kunskapen om hur återbetalningsskyddet påverkar pensionen är också mycket låg, framför allt bland kvinnor. 54 procent av dem är osäkra eller vet inte. Bland gifta med barn är dock kunskapen bland både män och kvinnor lite högre, 52 procent mot 49 procent bland övriga.

De tillfrågade fick också frågan om vad som är viktigast för dem, en högre pension medan man lever eller att efterlevande får pensionskapitalet om personen dör. Kvinnor och äldre tycker i något högre utsträckning att det är viktigare att de själva får en högre pension, 58 respektive 59 procent mot snittet 53 procent. De som är gifta eller sammanboende och har hemmavarande barn, tycker i något högre utsträckning att det är viktigast att kapitalet går till arvingarna (46 respektive 44 procent mot snittet 34 procent).

Även i denna undersökning kan vi alltså konstatera att kunskapen om återbetalningsskyddet är bristfällig. Undersökningen gällde pensionsförsäkringar i allmänhet och troligen tänkte de svarande främst på sina privata pensionsförsäkringar som de gjort en aktiv handling för att skaffa sig. Frågan är om kunskapen ens hade varit i denna nivå om undersökningen gällt tjänstepensionsförsäkringarna.

5. Exempel – detta kan hända (så illa kan det gå)

SEX FALL

Det är lätt att falla mellan stolarna när det gäller efterlevandeskydd. Här har vi fyra typfall där det kan blir stora problem om det inte gjorts några aktiva val.

UNG EGENFÖRETAGARE MED FAMILJ

Bosse är 35 år och elektriker med eget företag. Eva är 33 år och har en trekvartstjänst i en mataffär. De har två barn, tio och tolv år. Familjen bor i ett hus belånat till två miljoner. Bosse arbetar mycket och har inte haft tid att sätta sig in i det där med pensioner. Han har satt av lite då och då men det är bara mindre summor och han har inget efterlevandeskydd i detta sparande.

Bosse dör.

Eva får omställningspension och förlängd omställningspension i sammanlagt två år. Barnen får barnpension i åtta respektive tio år. De kommer troligen inte att ha råd att bo kvar.

PENSIONÄRSPARET

Ulf och Karin har varit gifta i 20 år. Ulf är i dag 68 år och Karin 66 år. Ulf slutade arbeta för fyra år sedan och har redan tagit ut en hel del tjänstepension. Han har ITP2 med en tiotaggarlösnings och har därmed avstått från familjepensionen. Karin har lägre pension och får utfyllnad med garantipension. De har en villa och ett fritidshus. Båda husen är i stort sett obelånade. Det finns inget testamente. De har ett barn var sedan tidigare.

Ulf dör.

Ulfs dotter får genom arv halva boet. För att klara det måste Karin omgående sälja det ena huset. Dessutom får hon mindre än halva sparkapitalet kvar eftersom hon valt att behålla andra värdeföremål, bil med mera. Eva får ingen änkepension och ingen omställningspension. Hon får ut ett mindre belopp från TGL.

Frågan är om Eva, med sin låga pension, kan klara alla utgifter när arvet är skiftat?

UNGA SAMBOPARET

Albin och Rita sambo och båda är 32 år. De har köpt en bostadsrätt tillsammans för tre miljoner och har lån på två och en halv miljon. Bostadsaffären gick snabbt och trodde de skyddade sig när de tog ett bolåneskydd via banken. De har inget testamente.

Rita dör.

Bolåneskyddet löses ut och den täcker Ritas del av lånet, 1,25 miljoner. Albin har kvar sitt lån på lika mycket.

Ritas bror ärver henne. Det innebär att han har rätt till halva värdet på lägenheten, alltså 1,5 miljoner. Om Albin vill bo kvar måste han få ett lån till. Denna gång på 1,5 miljoner. Det är tveksamt om banken vill få med på det. Om han väljer att sälja lägenheten ska han dela det han får med Ritas bror. När lånet är betalt har Albin kvar 250 000 kronor (minus eventuell vinstskatt, mäklararvode e dyl).

Med nya bolåneregler kan Albin köpa en bostad för högst 1 250 000 kronor.

ENSAMSTÅENDE FÖRÄLDER

Linda är 29 år och ensam mamma med två barn, fem och sju år. Linda och hennes syster Mia står varandra nära och Linda vet att om något händer henne är systern beredd att ta hand om barnen. Linda arbetar på ett it-företag som assistent och Mia pluggar till läkare och är klar om fem år. Linda har tjänstepension enligt privat avtal, men ännu har det inte blivit så mycket på pensionskontot. Hon har bara en mindre buffert på banken.

Linda dör.

Barnen får högre barnpension tills de är 19-20 år och Mia får underhållsstöd för barnen. Lindas inbetalade pension ger dem ungefär 1 000 kronor i månaden i fem år. Mia kan inte ta över Lindas bolån eftersom hon inte har några inkomster. Får de tag i en hyreslägenhet kan de troligen få bostadsbidrag.

FAMILJEN STORSTADSPULS

Sara, 42, och Peter, 48, är gifta och har två barn, 13 och 15 år gamla. Sara arbetar 75 procent på bank och Peter är konsult i ett stort internationellt företag. Peter reser mycket i sitt jobb och Sara tar hand om allt det praktiska. De köpte nyligen sitt drömhus i en närförort till storstaden för tio miljoner. Villan är belånad "till skorstenen" och de har bolåneskydd via banken.

Peter dör.

Peter hade kollektivavtal och familjen får full TGL. Men Peter hade valt bort återbetalnings-skydd till tjänstepensionen så familjen får inget av det han avsatt till pension. Sara får omställningspension i två år och barnen får allmän barnpension. För att kunna bo kvar måste Sara klara av bolånet som nu är på fyra miljoner.

KOMPANJONERNA

Titti, Ture och Tomas har ett arkitektföretag tillsammans. Efter många tuffa år går företaget nu bra och omsätter sju miljoner med en vinst på en miljon.

Ture dör.

Titti och Tomas vill kunna driva företaget vidare. De har investerat så mycket arbete i företaget och det börjar äntligen bära sig. De vill absolut inte behöva börja om på nytt. Det innebär att de måste kunna köpa ut Tures arvtagare, som är hans tre syskon, från företaget. En värdering baserat på de senaste årens goda siffror gör det omöjligt för Titti och Tomas att klara det. Det går inte så bra när de ska driva företaget vidare med Tures syskon.

6. Rapportens slutsatser

- Kunskapen om olika former av efterlevandeskydd är generellt sett mycket låg. Det visar de få undersökningar som gjorts. Detta visar på ett stort behov av folkbildning.
- Avsaknaden av tillräckligt efterlevandeskydd kan ge stora ekonomiska konsekvenser för den enskilde. Men det kan också bli en stor samhällskostnad, framför allt när änkepensionen fasas ut. Det behövs mer forskning och kartläggning av framtida samhällskostnader.
- Behovet av efterlevandeskydd har ökat i takt med att hushållens skulder stigit kraftigt. Det gäller framför allt barnfamiljer. Men den låga amorteringen gör att det även kommer att bli ett allt större problem bland pensionärer.
- I dag knyts efterlevandeskydd (återbetalningsskydd och familjeskydd) till tjänstepensionen och var och en förväntas göra ett aktivt val. I rapporten ser vi en tendens, som borde undersökas närmare, som visar att det är kvinnor, ofta med lägre inkomster, som har eller aktivt väljer efterlevandeskydd. Detta snarare än män, som ofta har den högre inkomsten i familjen, och som ofta arbetar inom kollektivavtalsområden där det kräver en aktiv handling att ha ett efterlevandeskydd till tjänstepensionen. Det verkar också som om yngre har efterlevandeskyddet i mindre utsträckning än äldre. Frågan är om det är en åldersfråga eller en generationsfråga, d v s ett ändrat beteendemönster. Det behövs också mer kunskap hos enskilda om för- och nackdelar med att ha ett återbetalningsskydd knutet till tjänstepensionen. Det gäller bland annat påverkan på pensionen.
- Många väljer i dag att ta ut all tjänstepension på kort tid. När tjänstepensionen är slut finns det inte heller kvar något efterlevandeskydd.
- Det är ett problem när en produkt med ett namn som TGL kan ha olika innebörd beroende på kollektivavtal.
- Många med stora bolån väljer bolåneskydd för att skydda efterlevande. Men frågan är om det inte i många fall vore bättre med en livförsäkring.
- Den låga kunskapen om arvsrätt, sambolagen och annan familjejuridik kan göra att människor gör sämre val när det gäller försäkringar för efterlevande.
- Det behövs en samlad plats för alla efterlevandeskydd, likt minpension.se. Detta finns på motsvarande sajt i Danmark.
- Det finns knappt någon forskning kring efterlevandeskydd och hur skyddade människor är i praktiken. Det är en stor brist.
- Det behövs mer statistik, framför allt könsuppdelad, kring efterlevandeskydd i alla olika former.

Ordlista

Aktie

Ägarandel i aktiebolag.

Aktiefond

Fond som investerar minst 75 procent av förmögenheten i aktier.

Allmän pension

Allmän pension är den pension du har rätt till enligt lag och som betalas ut av Pensionsmyndigheten. Den allmänna ålderspensionen består av inkomstpension, premiepension, garantipension och tilläggspension. Personer födda före 1938 får hela sin pension som tilläggspension. Personer födda 1938–1953 får en del av pensionen som tilläggspension och resten som inkomstpension och premiepension.

Amortering

Det belopp som man (ofta regelbundet, till exempel en gång i månaden) betalar av på en skuld.

ATP-systemet

Mellan 1960 och 1998 hade Sverige ett pensionssystem som bestod av folkpension och ATP (allmän tilläggspension). 1999 ersattes detta system med dagens pensionssystem, allmän pension.

Arvsvinst

Arvsvinst innebär att när du dör fördelas pengarna som finns kvar i din pensionsförsäkring mellan dem som fortfarande lever och har samma typ av försäkring. I tjänstepension eller privat pension finns till exempel arvsvinst för dem som har ålderspension utan efterlevandeskydd. Även inom allmänna pensionen används ordet arvsvinst.

Avkastning

Den vinst man gör på en investering, till exempel räntan på ett sparkonto eller värdeökning och utdelning på aktier. Avkastning kan också vara förlusten man gör på en investering och avkastningen sägs då vara negativ.

Avkastningsskatt

Avkastningsskatt är en schablonskatt. Det innebär att den ska betalas oavsett om du under året har fått någon avkastning på ditt försäkringskapital eller inte. Det är pensionsförvaltaren (till exempel försäkringsbolaget eller banken) som drar en avgift för avkastningsskatten från ditt försäkringskapital och betalar in den till Skatteverket. På ditt sparande i den allmänna pensionen betalar du ingen avkastningsskatt.

Beskattningsbar inkomst

Den beskattningsbara förvärvsinkomsten är taxerad förvärvsinkomst minskad med allmän pensionsavgift och grundavdrag. $\text{Inkomst av tjänst} + \text{inkomst av näringsverksamhet} - \text{allmänna avdrag} = \text{taxerad förvärvsinkomst} - \text{avdrag för allmän pensionsavgift} - \text{grundavdrag} = \text{Beskattningsbar förvärvsinkomst}.$

Depåförsäkring

En depåförsäkring påminner om en fondförsäkring, det vill säga du bestämmer själv hur dina pensionspengar ska förvaltas. Men depåförsäkringen räknas inte som en fondförsäkring eftersom den kan innehålla andra tillgångar än fonder, till exempel enskilda aktier eller obligationer.

Disponibel inkomst

Den disponibla inkomsten omfattar alla inkomster efter skatt och alla transfereringar, såsom barnbidrag eller sjukpenning. Den kan användas för konsumtion eller sparande.

Efterlevande

Efterlevande är en avliden persons nära anhöriga. När det gäller pensionsförsäkringar räknas make, maka, registrerad partner, barn och oftast sambo som efterlevande.

Efterlevandeskydd

Efterlevandeskydd är ett samlingsnamn för olika typer av skydd som ger ekonomisk ersättning till dina efterlevande när du dör. Om du har ett efterlevandeskydd blir din ålderspension oftast lägre eftersom du inte får del i arvsvinsterna. I vissa fall kan du även betala en premie med en liten del av avsättningen till skyddet.

Familjeskydd

Familjeskydd är en extra pension (ett bestämt belopp) som din familj får om du avlider före en viss ålder. Kostnaden för familjeskyddet dras från inbetalningen till pensionen, som då blir lägre. Ibland krävs en godkänd hälsodeklaration för att få familjeskydd.

Fond

En fond är en samling av värdepapper, t ex aktier eller obligationer. Om du sätter in pengar i en fond, innebär det att du köper andelar i fonden (fondandelar). Tillsammans med de andra fondspararna blir du ägare av hela fonden. När fondens värde stiger eller sjunker förändras även fondandelarnas värde.

Fondbolag

Ett fondbolag har tillstånd att driva fondverksamhet. Fondbolag väljer ut de aktier, obligationer eller andra värdepapper som deras fonder ska investera i och förvaltar sedan fonderna. Läs mer: fondförsäkring, fondförsäkringsbolag

Fondförsäkring

I en fondförsäkring väljer du själv i vilka fonder du placerar dina pensionspengar, och det är du som tar risken för hur ditt försäkringskapital utvecklas. Du betalar inte kapitalvinstskatt vid fondbyten eller utbetalning av pension. Däremot betalar du en avgift för avkastningsskatten på kapitalet och inkomstskatt på utbetald pension. Gränsen mellan fondförsäkring och traditionell försäkring är inte helt tydlig. Det finns till exempel fondförsäkringar med garantiinslag och depåförsäkring.

Fondförsäkringsbolag

Ett fondförsäkringsbolag erbjuder pensions- och kapitalförsäkringar där försäkringskapitalet förvaltas i fonder som du kan välja mellan hos försäkringsbolaget.

Fribrev

Ett fribrev är en försäkring som det inte görs några nya premieinbetalningar till. Det kan till exempel vara en tjänstepensionsförsäkring när du slutar på ditt jobb. Din försäkring läggs då i fribrev och din framtida pension bygger på de premier som redan har betalats in och hur försäkringens värde förändras.

Förmånsbestämd pension

Förmånsbestämd pension kallas det när man på förhand bestämmer hur stor pensionen ska bli, att den exempelvis ska vara en viss procent av den lön du har när du går i pension. Förmånsbestämda pensioner finns inom tjänstepensionsområdet och i det gamla ATP-systemet.

Förmånstagare

Förmånstagare är den eller de personer som har rätt till utbetalning från din pensionsförsäkring om du skulle dö och har ett efterlevandeskydd. Förmånstagare till en pensionsförsäkring kan vara nuvarande eller tidigare makar, registrerade partner eller sambor, barn till någon av dessa eller dina egna barn.

Försäkrad

Den person som en försäkring gäller för (jämför Försäkringstagare). Den försäkrade är den person som har sitt liv, sin ålder eller sin hälsa försäkrad. Om du har en privat pensionsförsäkring är du själv både försäkrad och försäkringstagare. Om du har en tjänstepensionsförsäkring är det du som är den försäkrade och oftast din arbetsgivare som är försäkringstagare.

Försäkring

En försäkring är ett avtal mellan ett försäkringsbolag och en försäkringstagare. Försäkringsavtalet går ut på att försäkringstagaren betalar en premie mot att försäkringsbolaget betalar ersättning om någon händelse som står i försäkringsvillkoren inträffar. Den allmänna försäkringen, till exempel sjukförsäkringen, regleras av lagar och finansieras med sociala avgifter och skattemedel.

Försäkringsgivare

Försäkringsgivaren är den som erbjuder försäkringen och som du eller din arbetsgivare tecknar försäkringsavtal med. En försäkringsgivare är oftast ett försäkringsbolag. Det kan också vara till exempel en pensionskassa eller en försäkringsförening.

Försäkringstagare

Försäkringstagaren är den som äger försäkringen. Det är inte alltid försäkringstagaren som är försäkrad. Om du har en privat pensionsförsäkring är du själv både försäkrad och försäkringstagare. Om du har en tjänstepensionsförsäkring är det du som är den försäkrade och oftast din arbetsgivare som är försäkringstagare.

Garanterat kapital

Garanterat kapital är den del av försäkringskapitalet som försäkringsbolaget använder för att räkna ut ditt garanterade pensionsbelopp.

Garantipension

Om du har haft låg eller ingen inkomst kan du få garantipension. Garantipensionen kan du få tidigast från 65 års ålder. Om du har bott i Sverige i mindre än 40 år blir garantipensionen lägre.

Gruppförsäkring

Försäkring som medlemmar i en viss grupp får teckna eller som tecknas av gruppen för att gälla samtliga medlemmar. Ofta kan du teckna en gruppörsäkring via din fackförening eller din arbetsgivare.

Hälsodeklaration

I en hälsodeklaration svarar du på frågor om din hälsa och ger försäkringsbolaget tillgång till dina sjukjournaler. Försäkringsbolaget behöver dessa uppgifter för att beräkna risken i vissa försäkringar.

Individuellt pensionssparande (IPS)

IPS är ett sätt att spara till din pension i en bank eller ett värdepappersbolag. Det liknar pensionsförsäkring men saknar försäkringsskydd, till exempel en premiefrielseförsäkring. Pensionen kan du börja ta ut tidigast vid 55 år. Den kan betalas ut under en viss tidsperiod, ofta minst fem år. Precis som för en pensionsförsäkring drar du av premien i din inkomstdeklaration och betalar inkomstskatt när du får ut din pension. Om du dör betalas pensionen ut till dina förmånstagare. Om det inte finns några förmånstagare betalas pengarna på pensionskontot ut till dödsboet som ett engångsbelopp. Avdragsrätten gäller efter inkomståret 2015 endast egenföretagare och de som i sin anställning inte har någon form av tjänstepension.

Inkomstbasbelopp

Varje år fastställer regeringen ett inkomstbasbelopp baserat på löneutvecklingen i samhället. Inkomstbasbeloppet används för att beräkna inkomsttaket inom allmän pension. Inkomstbasbeloppet används i regel också för att bestämma storleken på förmånsbestämd pension (inom tjänstepension) samt för att bestämma hur stor premie/avgift arbetsgivaren ska betala in till en premiebestämd tjänstepension.

Kollektivavtal

Ett skriftligt avtal om löner och allmänna anställningsvillkor som träffats mellan en facklig organisation och en arbetsgivare eller ett arbetsgivarförbund. Kollektivavtalet ger samtliga anställda, oavsett facklig tillhörighet eller ej, tjänstepension och andra försäkringar.

Kollektiv konsolidering

Kollektiv konsolidering är skillnaden mellan de tillgångar som försäkringsbolaget förvaltar för försäkringstagarens räkning och de försäkrades samlade försäkringskapital. Kollektiv konsolidering finns inom traditionell försäkring i ömsesidiga försäkringsbolag och i premiepensionens traditionella försäkring.

Livförsäkring

Livförsäkring är ett samlingsbegrepp för försäkringar där utbetalningen beror på den försäkrades ålder, hälsa eller dödsfall. Till livförsäkringar räknas pensionsförsäkring, kapitalförsäkring och sjukförsäkring.

Livslängdsantagande

Livslängdsantagande är försäkringsbolagets bedömning av hur länge personer i en viss grupp beräknas leva. Det används bland annat för att beräkna storleken på din pension.

Medförsäkrad

Vissa försäkringar har inte bara dig själv som försäkrad utan även till exempel din make, registrerade partner, sambo eller dina barn. Dessa personer räknas i så fall som medförsäkrade, och gör så att efterlevandeskyddet kan betalas ut. Medförsäkrade har inte automatiskt rätt till efterlevandeskyddet utan det betalas ut till de personer som du har valt bland dem som kan vara förmånstagare.

Medianålder

Medianen är det tal i en mängd sådant att antalet tal större än medianen är lika med antalet tal mindre än medianen. Medianålder är när lika många har dött före åldern som efter den. Jämför med medelålder som anger den genomsnittliga åldern (vid dödsfall). I exempelvis det fall en grupp dör mycket tidigt kan medelåldern bli lägre än medianåldern.

Minderårig

En person under 18 år som enligt lag inte själv får råda över sin egendom eller ingå avtal med annan part. Kan även kallas omyndig eller underårig.

Pension

Pension är en regelbundet återkommande utbetalning som vanligtvis ersätter din lön under en avtalad tid.

Pensionsbesked

Pensionsbeskedet informerar om din rätt till pension.

Pensionsförsäkring

En pensionsförsäkring är ett sätt att spara till din pension. En pensionsförsäkring kan betalas av din arbetsgivare och kallas då tjänstepension. Det kan också vara du själv som betalar den. Då är det en privat pensionsförsäkring. Pensionen kan du börja ta ut tidigast vid 55 år. Den kan betalas ut så länge du lever eller under en viss tidsperiod, ofta minst fem år. Du betalar inkomstskatt på den pension du får ut. Den privatperson som gör inbetalningen får göra avdrag i deklarationen. Avdragsrätten i deklarationen gäller efter inkomståret 2015 endast egenföretagare och de som i sin anställning inte har någon form av tjänstepension.

Pensionsgrundande inkomst

För den allmänna pensionen gäller att pensionsgrundande inkomst är lika med förvärvsinkomst (till exempel lön, sjukpenning, föräldrapenning och a-kasseersättning) efter avdrag med den allmänna pensionsavgiften. Den pensionsgrundande inkomsten är högst 7,5 inkomstbasbelopp. I tjänstepensionssystem förekommer även termerna pensionsgrundande lön och pensionsmedförande lön. Reglerna för vad som räknas in i dessa kan variera beroende på hur avtalet är skrivet. Där kan även inkomster över 7,5 inkomstbasbelopp vara pensionsgrundande.

Pensionskapital/försäkringskapital

Pensionskapitalet är det aktuella värdet på din pensionsförsäkring. Pensionskapitalet består av inbetalda premier, eventuella arvsvinster, avkastning eller värdeförändring med avdrag för avgifter, avkastningsskatt och eventuella riskpremier. Inom inkomstpensionen i den allmänna pensionen kallas pensionskapital/försäkringskapital pensionsbehållning.

Premie

Det som betalas in till en försäkring, det vill säga kostnaden för en försäkring. Premien är det belopp du eller din arbetsgivare betalar in till din försäkring. Premien kan fördelas mellan sparandet och olika försäkringsskydd. I den allmänna pensionen och inom vissa tjänstepensionsområden används inte ordet premie. Där säger man i stället pensionsavgift eller avgift.

Premiebestämd/avgiftsbestämd pension

Premiebestämd, eller avgiftsbestämd, pension innebär att premiens storlek är bestämd på förhand. Den kan exempelvis vara en viss procent av lönen eller ett visst belopp. Storleken på din pension beror på hur stort pensionskapitalet är när du går i pension. Premiebestämda pensioner finns inom den allmänna pensionen, tjänstepensionsområdet och all privat pension. Premiebestämd pension kan också kallas avgiftsbestämd pension.

Premiepension

Premiepension är den del av den allmänna pensionen som du själv kan påverka genom att bestämma hur dina premiepensionspengar ska förvaltas. Till premiepensionen går 2,5 procent av ditt pensionsunderlag. Är du född 1938-1953 är procentsatsen lägre, eftersom du får en del av din pension som tilläggspension.

Prisbasbelopp

Varje år fastställer regeringen prisbasbeloppet som anpassas efter den allmänna prisutvecklingen i samhället. Prisbasbeloppet används exempelvis för att beräkna garantipensionen.

Privat pension

Privat pension är en pension som du frivilligt sparar till, antingen som en pensionsförsäkring eller ett individuellt pensionssparande (IPS). Du kan spara till din privata pension i ett försäkringsbolag, en bank eller ett fondbolag.

Riskpremie

Riskpremie är en kostnad för dödsfallsförsäkringar avseende risken att du avlider, och kollektivet (i ett ömsesidigt bolag) skjuter till kapital till försäkringen för att täcka utbetalningar till efterlevande. I tjänstepension eller privat pension med ålderspension och 100 procent återbetalningsskydd är riskpremien noll.

Skuldkvot

Hushållens skuldkvot är hushållens skulder som andel av disponibel inkomst.

Solvensgrad

Solvensgrad är förhållandet mellan försäkringsbolagets tillgångar och värdet på de garanterade pensionsbelopp bolaget har lovat sina kunder. Det är alltså ett mått på hur väl bolagets tillgångar räcker för att kunna betala ut de garanterade pensionsbeloppen. Något förenklat ska solvensgraden, enligt lag, överstiga 104 procent för traditionell försäkring.

Särkullbarn

Särkullbarn är beteckningen på de barn till en make som inte den andra maken också är förälder till.

Tilläggspension

Du som är född 1938–1953 får en del av din allmänna pension som tilläggspension. Den beräknas enligt reglerna i ATP-systemet. Är du född 1937 eller tidigare får du hela din pension som tilläggspension.

Tjänstegruppliv

Ofta förkortat TGL. En livförsäkring som ger de efterlevande ett bestämt belopp och som betalas ut om den försäkrade dör före pensionen. Arbetsgivare med kollektivavtal är skyldiga att teckna försäkringen för sina anställda.

Tjänstepension

Tjänstepension kan du få utöver den allmänna pensionen. Tjänstepensionen grundas antingen på ett kollektivavtal mellan arbetsgivare och fack (avtalspension) eller på ett individuellt avtal mellan dig och din arbetsgivare. De flesta har en tjänstepension via jobbet och det är arbetsgivaren som betalar för tjänstepensionen. Din rätt till tjänstepension tryggs vanligtvis genom försäkring. Din arbetsgivare kan också använda andra sätt, till exempel betala in pengar till en pensionsstiftelse.

Traditionell försäkring

I en traditionell försäkring bestämmer försäkringsbolaget hur dina premier placeras. Försäkringsbolaget placerar i till exempel räntebärande papper, aktier och fastigheter och sköter förvaltningen. Du får någon form av garanti och del av eventuellt överskott. Motsatsen till traditionell försäkring är fondförsäkring. Gränsen mellan fondförsäkring och traditionell försäkring är inte längre helt tydlig. Det finns mellanformer, till exempel fondförsäkringar med garantiinslag och traditionella försäkringar utan garantier, till exempel depåförsäkring.

Vinstutdelande försäkringsaktiebolag

I ett vinstutdelande försäkringsaktiebolag kan en del av den eventuella vinsten delas ut till aktieägarna. Aktieägarna kan även skjuta till kapital om försäkringsbolaget till exempel inte kan betala ut de garanterade pensionsbeloppen.

Ålderspension

Ålderspension har du rätt att få utbetalad när du har uppnått en viss ålder. Pensionsåldern varierar mellan pensionssystemen. I Sverige har vi allmän pension, tjänstepension och privat pension.

Återbetalningsskydd

Återbetalningsskydd är en typ av efterlevandeskydd som du kan välja om du vill att din familj ska kunna få del av det försäkringskapital som finns kvar när du dör. Om du dör och det inte finns något återbetalningsskydd fördelas pengarna från din försäkring ut som arvsvinst till andra som sparar i samma sorts försäkring. Har du återbetalningsskydd får du inte del av arvsvinster från andra, vilket till exempel innebär att du får lägre pension.

Ömsesidigt försäkringsbolag

Ett ömsesidigt försäkringsbolag ägs av sina försäkringstagare. Allt överskott i bolaget går till försäkringarna. Om det blir ett underskott i bolaget kan ditt försäkringskapital minskas genom reallokering. Så kallade hybridbolag drivs enligt ömsesidiga principer, trots att de är aktiebolag och ägs av andra än sina försäkringstagare. Dessa försäkringsbolag kan inte dela ut vinst till sina ägare. Överskott och underskott behandlas istället på samma sätt som i ömsesidiga försäkringsbolag.

Bilagor, tabeller

Tabell 1

Hushållens skulder fördelade på olika civilstånd

Olika civilstånds andel i procent av totala lån, fördelat på lånestorlek.

Civilstånd / förekomst av barn	Andel av befolkningen, 18 år eller äldre	Utan lån	Små lån	Medelstora lån	Stora lån
Ensamstående utan barn	36	45	42	31	23
Ensamstående med barn	5	4	7	6	7
Gifta/sambo utan barn	22	22	24	25	13
Gifta/sambo med barn	28	11	18	35	56
Hemmaboende barn ⁵³	9	19	8	4	1
Utan lån: 2 551 235 pers. Små lån: 1-80 000 kr, 1 253 840 pers. Medelstora lån: 80 000- 708 894 kr, 2 505 467 pers. Stora lån: 708 895 kr eller mer, 1 253 107 pers.					

Källa: UC, SCB. Överskuldssättning i creditsamhället SOU 2013:78

Tabell 2
Omställningspension, antal, kön och belopp, december 2014.

	Kvinna		Medel-		Man		Medel-
	Antal	Belopp	belopp		Antal	Belopp	belopp
Samtliga	2 715	20,7 mkr	7 646		1 109	8,5 mkr	7 667
åldrar							
15–19 år	2	15 762	7 881				
20–24 år	7	55 167	7 881				
25–29 år	30	232 042	7 735		4	29 751	7 438
30–34 år	68	516 857	7 601		14	110 334	7 881
35–39 år	86	633 862	7 370		39	302 096	7 746
40–44 år	146	1 119 630	7 669		61	449 861	7 375
45–49 år	252	1 944 396	7 716		107	809 261	7 563
50–54 år	364	2 755 119	7 569		172	1 313 568	7 637
55–59 år	624	4 807 387	7 704		256	1 963 887	7 671
60–64 år	1 136	8 679 004	7 640		456	3 523 709	7 727

Källa:Pensionsmyndigheten

Tabell 3

Förlängd omställningspension, antal, kön och belopp, december 2014.

	Kvinna		Medel-		Man		Medel-
	Antal	Belopp	belopp		Antal	Belopp	belopp
Samtliga	1 966	14,3 mkr	7 270		809	6,0 mkr	7 418
Åldrar							
15–19 år	1	7 881	7 881				
20–24 år	11	79 290	7 208				
25–29 år	74	525 136	7 096		9	68 959	7 662
30–34 år	200	1 428 165	7 141		44	333 167	7 572
35–39 år	419	3 036 473	7 247		129	982 386	7 615
40–44 år	566	4 248 178	7 506		203	1 541 417	7 593
45–49 år	457	3 237 995	7 085		232	1 719 464	7 411
50–54 år	185	1 359 490	7 349		122	867 515	7 111
55–59 år	46	327 795	7 126		53	377 717	7 127
60–64 år	7	43 404	6 201		17	110 332	6 490

Källa: Pensionsmyndigheten

Tabell 4

Barnpension och/eller efterlevandestöd, ålder, kön och belopp, december 2014.

	Flicka		Medel-		Pojke		Medel-
	Antal	Belopp	belopp		Antal	Belopp	belopp
Samtliga	13 076	33,0 mkr	2 527		13 673	34,4 mkr	2 519
0–4 år	513	1 292 243	2 519		543	1 367 801	2 519
5–9 år	2 053	5 425 759	2 643		2 070	5 471 078	2 643
10–14 år	4 232	10 619 972	2 509		4 397	10 991 255	2 500
15–19 år	6 278	15 706 907	2 502		6 661	16 610 504	2 494
20–24 år					2	2 073	1 037

Källa: Pensionsmyndigheten

Tabell 5

Exempel, hämtat från Pensionsmyndigheten, där make 1, som får en premiepension på 500 kronor, väljer att teckna ett efterlevandeskydd för make 2.

<u>Utan efterlevandeskydd</u>		<u>Med efterlevandeskydd</u>		
Make 1:s ålder		Make 2:s ålder		
		50 år	60 år	70 år
61 år	500	385	425	465
65 år	500	345	390	445
70 år	500	300	350	415

Källa: Pensionsmyndigheten

Tabell 6

Utbetalat efterlevandeskydd inom premiepensionssystemet, december 2014.

	Kvinna	Medel-	Man	Medel-
	Antal	belopp	Antal	belopp
	9 251	230	3 221	205
Åldrar				
30–34 år	4	447		
35–39 år	8	382		
40–44 år	12	390	1	181
45–49 år	39	448	2	713
50–54 år	112	314	11	400
55–59 år	351	384	19	509
60–64 år	1 145	353	110	412
65–69 år	3 222	265	663	299
70–74 år	3 429	162	1 284	210
75–79 år	845	125	915	122
80–84 år	75	141	185	89
85–89 år	8	63	23	97
90–94 år	1	66	6	168
95–99 år			2	111

Källa: Pensionsmyndigheten

Tabell 7**Barnpension för kommun- och landstingsanställda**

Pensionsgrundande inkomst	Barnpension
0–7,5 inkomstbasbelopp	10 %
7,5–20 inkomstbasbelopp	28 %
20–30 inkomstbasbelopp	14 %

Källa: KPA Pension

Om det finns flera barn multipliceras den pensionsgrundande inkomsten före procentberäkningen av beloppet ovan. Sedan delas beloppet lika mellan barnen.

Antal barn	Multiplitera pensionsgrundande inkomst med
2	1,4
3	1,6
3	1,8
5 eller fler	2,0

Källa: KPA Pension

Tabell 8**Jämförelse barnpension för efterlevande barn till statligt anställd respektive kommun- eller landstingsanställd**

Jämför vi barnpensionerna i den statliga sektorn med den inom kommuner och landsting ser vi hur olika utfallet kan bli.

**Barnpension i kronor för statligt anställda respektive anställda i kommuner och landsting.
Författarens beräkningar. Belopp 2015.**

Pensionsgrundande inkomst	1 barn		3 barn per barn		5 barn per barn	
	staten	kommun & landsting	staten	kommun & landsting	staten	kommun & landsting
350 000 kr	35 000	35 000	12 000	19 000	7 000 kr	14 000
500 000 kr	60 000	62 000	20 000	33 000	12 000 kr	24 800
1 300 000 kr	242 000	266 000	81 000	142 000	48 000 kr	96 800

Tabell 9**Återbetalningsskydd, andel i ITPK och ITP 1**

(en person kan ha gjort flera val beroende på flera anställningar)

ITPK	Antal val (passiva och aktiva)	579 300
	Varav återbetalningsskydd	356 300
	Procent	61,5 %
ITP 1	Antal val (passiva och aktiva)	571 300
	Varav återbetalningsskydd	125 600
	Procent	22 %

Källa: Collectum december 2014

Tabell 10**Antal som valt familjeskydd inom ITP**

Antal prisbasbelopp	Antal som valt familjeskyddet
1	6 402
2	6 764
3	3 449
4	6 351

Källa: Collectum december 2014

Tabell 11**Exempel på vad familjeskyddet kan kosta i kronor per år.****Hos Fora finns en mer detaljerad kostnadstabell.**

Ålder	Antal prisbasbelopp	Årskostnad om utbetalning i:			
		5 år	10 år	15 år	20 år
30	1	172	322	452	563
40	1	216	403	565	703
50	1	339	633	874	1062
60	1	786	1403	1403	1403

För att få fram priset för 2, 3 eller 4 prisbasbelopp, multiplicera med 2, 3 eller 4.

Källa: Fora / SAF-LO-avtalet

Tabell 12**Återbetalningsskydd och efterlevandeskydd.**

Andel som valt under sex år. Antal är tusental. Notera att en person kan ha valt både återbetalningsskydd och familjeskydd. Därför ska procentsatsen inte helt rättvisande.

Efterlevandeskydd, SAF-LO-avtalet

År	Utan efterlevandeskydd		Med återbetalningsskydd		Med familjeskydd	
	Antal	procent	Antal	procent	Antal	procent
2008	1 774 000	68 %	791 000	30 %	56 000	2,1 %
2009	1 725 000	65 %	871 000	33 %	73 000	2,7 %
2010	1 751 000	64 %	914 000	34 %	62 000	2,3 %
2011	1 791 000	64 %	944 000	34 %	56 000	2,0 %
2012	1 839 000	64 %	969 000	34 %	53 000	1,9 %
2013	1 915 000	65 %	993 000	34 %	51 000	1,7 %

Källa: Fora

Tabell 13, Privat avdragsgillt pensionssparande

Ålder	Kvinnor och män				Kvinnor				Män		
	Antal	Andel med pensions-sparande	Medel-värde, tkr		Antal	Andel med pensions-sparande	Medel-värde, tkr		Antal	Andel med pensions-sparande	Medel-värde, tkr
Samtliga	7 549 067	25,8	5,9		3 825 684	27,4	5,7		3 723 383	24,2	6,2
20-64	5 261 526	36,0	5,9		2 594 760	39,4	5,7		2 666 766	32,8	6,2
-19	342 973	0,2	2,1		174 968	0,1	2,1		168 005	0,2	2,1
20-24	587 223	5,2	3,1		291 284	4,9	2,7		295 939	5,5	3,5
25-34	1 133 349	27,3	4,3		553 527	28,7	4,0		579 822	26,0	4,6
35-44	1 191 689	44,8	5,3		585 580	48,3	5,0		606 109	41,5	5,6
45-54	1 232 663	45,8	6,3		607 352	50,6	6,0		625 311	41,0	6,6
55-64	1 116 602	41,0	7,5		557 017	46,5	7,2		559 585	35,4	7,8
65-	1 944 568	2,8	7,1		1 055 956	2,6	5,9		888 612	3,1	8,2

Källa: SCB

Källor:

Afa: hemsidor.

Alecta: hemsidor. Rapport "Tjänstepension – investeringen som företagsledningen glömmer" 2012.

AMF: hemsidor. Rapport "Privat Pensionssparande" 2010. Rapport om återbetalningsskydd, 2012. Rapport "Fler riskerar att stå utan kollektivavtalad tjänstepension", 2013,

Collectum: hemsidor samt inhämtad statistik.

DN, artiklar: "Bolånet kan bli en fälla om din partner dör", TT/DN 31 oktober 2014, "Högre pension för den som väljer bort familjeskyddet, 3 november 2014. DN Debatt: "Riv upp riksdagsbeslutet om barnpensionerna" av Eva Adolphson 2002.

Ekonomisk debatt: "Änke- och änklingspensionen", Ann-Charlotte Ståhlberg, 1/1987. "Det nya pensionssystemet – kvinnor får låg pension men hög avkastning", Agneta Kruse, Ann-Charlotte Ståhlberg, Annika Sundén, 8/2004.

Finanspolitiska rådet: Lindquist, Wadensjö Stockholms Universitet, Rapport 2012/5.

Folksam: Valfärdstendens 2014, delrapport 3: "Trygghet för efterlevande".

Fora: hemsidor samt inhämtad statistik.

Försäkringskassan: Rapport "Efterlevandepension 1993-2005", 2006:2.

Gilla din ekonomi: "Familjejuridik" av Susanne Eliasson, SEB.

Help Försäkring: Undersökning kring samboavtal 2013.

Hem & Hyra: Artikel "Svenskarna är Europas flyttfåglar", mars 2011.

Kommunal. "Pensionen – en kvinnofälla", en rapport om kommunalares pensioner, 2015.

Konsumenternas Försäkringsbyrå: hemsidor

KPA Pension: hemsidor. Boken "Ta makten över din pension – tio fällor du som kvinna ska undvika", av Annika Creutzer 2013. Boken "Dags att lägga pensionspusslet – så tar du som kvinna ut pension på bästa sätt" av Annika Creutzer 2015.

Länsförsäkringar: "Vem får pengar när du dör? En rapport om ett krångligt och okänt välfärdsområde", 2002. Skrift i serien Bra att veta: "Trygg som sambo" 2013.

Medlingsinstitutet: statistik från hemsida.

Min Pension: Inspirationsseminarium december 2014.

Pensioner & Förmåner: "Jakten på Den Perfekta Tjänstepensionen", rapportbok 2014.

Pensionsforum: Skrift "Hur klarar jag mig? Rapport om pensioner och ersättning till efterlevande" av Ann-Charlotte Ståhlberg, 2004.

Pensionsmyndigheten: hemsidor samt inhämtad statistik. "Från fattigvård till ekonomisk trygghet vid ålderdom – beskrivning av grundskyddet i det svenska pensionssystemet", 2014.

Privata Affärer: artikel "Så får du råd att bo kvar", 4/2006.

RFV: Ekonomisk standard för efterlevande (2003:2).

Riksrevisionen. "Att gå i pension – varför så krångligt?" Rir 2014:13.

SCB: statistikdatabasen i urval, Fickbok "På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet", 2014.

Skandia: inhämtad statistik. Undersökning "Efterlevandeskydd en kvinnofälla" 2009.

SPV: hemsidor.

Svensk Försäkring: "Försäkrade i Sverige - livslängder och dödlighet, prognoser 2014-2070. Rapport 2014.

Överskuldsättning i Sverige. Anna Hedborg. SOU 2013:78.